

Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenhang in de overheidszorg voor informatie en cultuur

Leo Schoonderwoerd

Stukwerk

1984/Nr. 22

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a. wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b. bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoeleinden, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c. informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn, die het beleid van meer dan één departement raken. De minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het bureau te voeren beleid.

Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken, van Onderwijs en Wetenschappen, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

ALTER
TITEL

UDC

refour / abou nr

80-087

Samenhang in de overheidszorg voor informatie en cultuur

Leo Schoonderwoerd

LOKV

Medewerker
Instituut voor
Kunsteducatie

Ganzenmarkt 6
3512 GD Utrecht
Tel 030-33 23 28
Fax 030-33 40 18

Bibliotheek / Projectenbank

LOKV BIBLIOTHEEK / DOKUMENTATIE
GANZENMARKT 6 - 3512 GD U
TEL. 030 - 33 23 28 TST. 25/08

Sociaal en Cultureel Planbureau
Rijswijk, oktober 1984

Z.84. NR.

351.85:007:008(0:31)

a b c d

SCHOONDERWOERD, Leo

Samenhang in de overheidszorg voor informatie en cultuur / Leo Schoonderwoerd ; met een voorw. van A.J. van der Staay. - Rijswijk : Sociaal en Cultureel Planbureau, 1984. - 69 p. ; 21 cm. - (Stukwerk ; 22). - Met bijl. - Gelumbeekt.

Onderzoek naar overlappingen tussen voorzieningen op het gebied van informatie en cultuur, mogelijkheden tot substitutie of integratie en een eventuele discrepantie tussen overheidsdoelstellingen en het feitelijk functioneren van gesubsidieerde instellingen.

ad bcd cbd da

z.bk.nr.

INHOUD

VOORWOORD	5
1 INLEIDING	7
2 DOELSTELLINGEN VAN OVERHEIDSBELEID OP HET TERREIN VAN INFORMATIE EN CULTUUR	10
3 INFORMATIE	13
3.1 Overzicht van het terrein	13
3.2 Het beleid	14
3.3 Samenhang	18
4 CULTUUR	26
4.1 Lectoraat	26
4.2 Drama	29
4.3 Muziek	34
4.4 Beeldende kunst	37
4.5 Gesubsidieerde voorzieningen en cultuurspreiding	41
5 SAMENHANG IN DE OVERHEIDSZORG VOOR INFORMATIE EN CULTUUR	62
BIJLAGE	67

LOKV BIBLIOTHEEK / DOKUMENTATIE
GANZENMARKT 6 - 3512 GD UTRECHT
TEL. 030 - 33 23 28 TST. 25/68

VOORWOORD

Bij brief van 8 april 1981 ontvingen de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid en het Sociaal en Cultureel Planbureau het verzoek van de regering om 'een onderzoek te (doen) uitvoeren naar de inhoudelijke samenhangen in het welzijnsbeleid. Het onderzoek zal gericht zijn op de ontwikkeling van een consistent beleidskader voor het welzijnsbeleid. In dit kader', zo vervolgt de regering, 'dient systematisch te worden nagegaan welke samenhangen er in het beleid op het brede terrein van het specifieke welzijn bestaan en welke samenhangen er op dit terrein met het oog op een samenhangend beleid zouden moeten bestaan'. De regering zegt vervolgens nog eens voor alle duidelijkheid, dat de gewenste samenhangen vooral op inhoudelijke gronden moeten worden beargumenteerd.

De achtergrond van deze opdracht was de op vele plaatsen bestaande kritiek op het functioneren van de sociale en culturele sector. Het gevoelen bestond dat een aantal gesubsidieerde voorzieningen niet of niet meer aan hun doel beantwoordden. Er bestond het vermoeden dat er op een aantal punten 'overlap' bestond en dat er aanleiding was voor enige herschikking van taken. Tenslotte leek een zekere mate van afstemming van voorzieningen onderling een nastrevenswaardige gedachte.

Het Planbureau zal in de loop van 1984 een verslag van het onderzoek doen verschijnen. De naam eindrapport is hier niet gehanteerd omdat, volgens het SCP, het onderzoek naar de inhoudelijke samenhangen op sociaal en cultureel terrein een continu karakter zou moeten krijgen. Het veld is nu eenmaal verre van statisch, de structuur van samenhangen is aan voortdurende wijziging onderhevig, de aanbevelingen ter zake hebben derhalve ook een zeer tijdelijke geldigheid. Daar staat tegenover dat de behoefte aan kennis van de bestaande samenhangen en inzicht in de wenselijke samenhangen, een permanent karakter heeft. Regelmatige revisie van de onderzoeksresultaten en de daarop gebaseerde aanbevelingen is daarom geboden.

De vraag, welke samenhangen aanwezig en welke gewenst zijn (in laatste instantie een vraag naar de efficiency), is beantwoord in een reeks van deelstudies over de afzonderlijke sectoren die behoren tot het te onderzoeken terrein. De voorliggende studie is er hier één van. Voor elk terrein is er naar gestreefd een antwoord te geven op de volgende vragen:

- worden de doeleinden die aan de voorzieningen ten grondslag liggen, gerealiseerd; en
- hoe kan men komen tot een zo efficiënt mogelijke uitvoering.

De diverse deelstudies komen niet alleen overeen naar de gestelde vragen, maar ook naar de gehanteerde begrippen en de gevolgde methodiek. Voor een nadere beschrijving hiervan wordt verwezen naar het desbetreffende hoofdstuk in het Verslag 1984 van het onderhavige onderzoek.

Hoewel genoemd verslag een samenvattend overzicht van de resultaten biedt, is besloten ook de deelstudies te publiceren die hieraan ten grondslag

liggen. Dit maakt het mogelijk om meer gedetailleerd kennis te nemen van de achtergronden van in het Verslag getrokken conclusies. Ook afzonderlijk gelezen kunnen de deelstudies bijdragen tot het inzicht in de inhoudelijke samenhangen op de betreffende sectoren van het sociale en culturele terrein. Tot nog toe verschenen in het kader van dit project de volgende studies in de reeks Stukwerk:

Samenhangen in de zorg voor ouderen (nr. 2)

Sociale Werkvoorziening: voor wie? (nr. 8)

Kinderen met problemen; extra zorg in het onderwijs (nr. 9)

Van school naar werk (nr. 12)

Samenhang in de zorg voor geestelijk gehandicapten (nr. 17)

Samenhang bij kunstzinnige vorming (nr. 19)

Samenhang van sportvoorzieningen (nr. 20).

Drs. A.J. van der Staay
(Directeur)

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

De voorliggende studie vormt onderdeel van het project Inhoudelijke Samenhangen binnen het sociale en culturele terrein¹ en behandelt de terreinen van de cultuur en de informatie. Tot het terrein van de cultuur wordt hier gerekend het scheppen of herscheppen van kunstwerken en het verspreiden hiervan, bijvoorbeeld via musea, kunsttuitelcentra of de platenhandel, omroep of bibliotheek. Met informatie wordt in deze studie bedoeld de openbare verspreiding van nieuws, opiniëring en voorlichting. Het gaat hier dus om massacommunicatie. Vormen van datatransmissie tussen particulieren komen hier niet aan de orde. De terreinen van informatie en cultuur worden gezamenlijk in deze notitie behandeld, omdat enkele van de belangrijkste voorzieningen op beide terreinen dezelfde zijn. Dit geldt met name voor de omroep en de bibliotheken.

In het genoemde project, waarvan deze notitie deel uitmaakt, staan twee vragen centraal, namelijk:

- In hoeverre stemt het feitelijk functioneren van de door de overheid gesteunde voorzieningen op dit terrein overeen met de doeleinden van het overheidsbeleid?
- Tussen welke voorzieningen doet zich overlap voor en welke mogelijkheden zijn er aanwezig voor substitutie of integratie?

Hierbij wordt overlap aanwezig geacht indien voorzieningen overeenkomstige diensten leveren, ten dienste staan van dezelfde doelstelling en door overeenkomstige categorieën van personen worden gebruikt.

Substitutie is mogelijk indien een voorziening kan worden vervangen door een andere die met dezelfde functie ten dienste staat van overeenkomstige personen. Een dergelijke substitutie is gewenst indien deze leidt tot een meer efficiënte benutting van overheidsmiddelen of een grotere duidelijkheid voor de gebruiker.

Integratie heeft betrekking op het verbeteren van de onderlinge afstemming tussen voorzieningen.

Niet alleen gesubsidieerde voorzieningen onderling worden gezien op overlap en eventuele consequenties die hieraan zouden moeten worden verbonden, maar ook gesubsidieerde voorzieningen enerzijds en voorzieningen in de marktsector of in het informele circuit anderzijds.

Het zal duidelijk zijn dat bij de vraag naar overlap, substitutie of integratie slechts een bepaald aspect van de bestaansredenen van de voorzieningen op het gebied van cultuur en informatie aan de orde is. Op dit gebied spelen doelen als een pluriforme informatievoorziening en een veelvormig cultureel leven een belangrijke rol. Hieruit vloeit voort dat bij een geconstateerde overlap tussen verschillende voorzieningen niet zonder meer kan worden geconcludeerd dat de meest 'effectief' functionerende de andere zou moeten vervangen. Daarbij komt dat culturele voorzieningen veelal niet uitsluitend in dienst staan van het gebruik door het publiek. Het in stand houden en verder tot ontwikkeling brengen van een bepaalde traditie van

kunstbeoefening, de produktie van nieuwe werken en de conservering van bestaande om deze zo ongeschonden mogelijk aan het nageslacht door te geven, vormen hier zelfstandige doelstellingen. Een analyse in termen van overlap en substitutie volgens de gegeven omschrijving is hier uiteraard geheel niet aan de orde.

Toch is het ook op dit terrein mogelijk te denken in termen van optimalisering van de doelrealisatie van voorzieningen. Soms immers kan, met behoud van de veelvormigheid en kwaliteit van het aanbod, een groter publiek worden bereikt, terwijl in andere gevallen bij een gelijke aanwending van middelen de diversiteit van het cultureel aanbod kan worden vergroot. Daarbij zijn twee specifieke vormen van overlap van belang. De eerste doet zich voor bij de verspreiding van overeenkomstig aanbod via verschillende kanalen. Een voorbeeld hiervan is de vertoning van een film in de bioscoop of op de televisie. Veelal zal er een verschil optreden in de omvang van het publiek dat met de verschillende kanalen wordt bereikt. Hieraan kan, op grond van de bovengenoemde redenen, in het algemeen geen argument worden ontleend om de overheidssteun aan een bepaalde verspreidingswijze geheel te laten vervallen. Wel echter kan het in bepaalde gevallen aanbeveling verdienen om het huidige accent in de overheidsbemoeyenis kritisch te bezien. De tweede vorm van overlap die in het kader van deze studie relevant is, is die tussen gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde voorzieningen. Hier kunnen de (niet-gesubsidieerde) bioscoop en het (gesubsidieerde) filmhuis tot voorbeeld dienen. Zoals steeds in deze studie moet bij dergelijke voorzieningen worden nagegaan of deze vergelijkbaar aanbod bieden, en of ze ten dienste staan van overeenkomstige groepen van gebruikers. Indien dit het geval is, moet worden nagegaan welke redenen aanwezig zijn voor continuering voor de overheidsbemoeyenis op dit terrein en of er verbeteringen in de doelrealisatie mogelijk zijn door meer afstemming van de gesubsidieerde voorziening op het marktaanbod.

Deze notitie is als volgt opgebouwd.

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de doelstellingen van het overheidsbeleid op het terrein van informatie en cultuur.

In hoofdstuk 3 wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste voorzieningen op het gebied van informatie en van het overheidsbeleid ter zake. Op basis hiervan wordt op beide genoemde centrale vragen van het onderzoeksproject ingegaan.

In hoofdstuk 4 gebeurt hetzelfde voor het culturele terrein. De overlap tussen voorzieningen wordt hier behandeld voor vier afzonderlijke deelsectoren, te weten die van lectuur (§4.1), drama (§4.2), muziek (§4.3) en beeldende kunst (§4.4). De vraag in welke mate de doelen gerealiseerd worden komt aan de orde in §4.5.

In hoofdstuk 5 worden enkele algemene conclusies en aanbevelingen geformuleerd.

In een bijlage wordt een samenvatting van deze studie gegeven in een vorm waarin ook alle andere deelstudies van het project 'Inhoudelijke Samenhangen binnen het sociale en culturele terrein' zijn samengevat.

NOOT BIJ HOOFDSTUK 1

- ¹ *Voor nadere informatie over dit project zie:*
- *Inhoudelijke samenhangen in het welzijnsbeleid. Een onderzoeksvoorstel. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1981 (Harmonisatieraad Welzijnsbeleid/Sociaal en Cultureel Planbureau).*
 - *Inhoudelijke samenhangen welzijnsterrein. Voortgangsverslag van het onderzoek. 1983 (Harmonisatieraad Welzijnsbeleid/Sociaal en Cultureel Planbureau).*

HOOFDSTUK 2 DOELSTELLINGEN VAN OVERHEIDSBELEID OP HET TERREIN VAN INFORMATIE EN CULTUUR

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke doelstellingen er ten grondslag liggen aan het overheidsbeleid op het terrein van informatie en cultuur. Ondanks het bindende element tussen beide, waarop in de inleiding werd gewezen, bestaat er niet één gezamenlijk beleid ten aanzien van informatie en cultuur. Er zijn drie afzonderlijke beleidssectoren in het geding, namelijk het mediabeleid, het cultuurbeleid en het beleid ten aanzien van de bibliotheken. Het bibliotheekwerk maakte van oudsher deel uit van het vormingswerk. Sinds 1974 is het echter samengevoegd met onder andere club- en buurthuizen en jeugd- en jongerenbeleid onder de gezamenlijke noemer sociaal-cultureel werk. Omdat andere voorzieningen uit het sociaal-cultureel werk in deze studie niet aan de orde zijn, zal hier doorgaans van bibliotheekbeleid worden gesproken.

Cultuur-, media- en bibliotheekbeleid hebben elk een verschillende historische ontwikkeling doorgemaakt en bezitten als gevolg hiervan elk een eigen karakter. Hier zullen de uitgangspunten van elk van deze beleidssectoren worden aangegeven, zoals deze uit de bestaande regelgeving en overige beleidsdocumenten kunnen worden afgeleid.¹

Een algemene doelstelling die ten grondslag ligt aan alle genoemde terreinen is:

- Het beschermen en bevorderen van een vrije circulatie van ideeën en informatie.

Deze doelstelling behelst aanvankelijk de onthouding (in bepaalde gevallen: een geleidelijke vermindering) van censuur. Aldus wordt een voorwaarde geschapen voor alle overige beleid ten aanzien van informatie en cultuur.

In de huidige tijd heeft deze doelstelling ook aanleiding gegeven tot een meer actieve vorm van overheidsbeleid, met name bij de zorg voor een geschakeerde persvoorziening (zie §3.2.1).

Voor het mediabeleid is de volgende doelstelling van centrale betekenis:

- Het bevorderen van politieke en levensbeschouwelijke pluriformiteit. Het overheidsbeleid in verband met deze doelstelling heeft voor de schrijvende pers andere vormen aangenomen dan voor de omroep. Bij de pers, waar de marktsector dominant is, verleent de overheid gerichte steun aan bepaalde, in hun bestaan bedreigde organen, met het doel de verscheidenheid van de Nederlandse schrijvende pers in politiek of levensbeschouwelijk opzicht te behouden (zie §3.2.1).

Bij de omroep is de genoemde doelstelling voor de overheid richtsnoer bij de organisatie van het gehele stelsel. Ze verschaft toegang tot de omroep en financiële middelen aan particuliere organisaties, die berusten op levensbeschouwelijke identiteit zonder zelf partij te kiezen voor enig beginsel (zie §3.2.2). Eenmaal erkend als rechthebbende binnen het omroepbestel, bezit een organisatie vrijwel volledige vrijheid bij het

verzorgen van uitzendingen, behoudens bepalingen omtrent een evenwichtige verhouding tussen de categorieën informatie, educatie en verstrooiing. Het kwaliteitsgehalte van het gebodene speelt hierbij echter geen rol.

Het cultuurbeleid is te herleiden tot andere principes, namelijk de volgende:

- Bescherming van de intellectuele cultuurtraditie.
Deze doelstelling wijkt vooral af van de eerdergenoemde, omdat de overheid zich hier niet richt op het mogelijk maken van een ideële diversiteit van uitingen. Zij kiest daarentegen in dit geval expliciet voor een bepaalde traditie van kwaliteitsstandaarden. Het gaat hierbij om een stelsel van maatstaven voor waardering, dat historisch is ontstaan uit een internationale cultuurtraditie en waarbij professionele en artistieke kwaliteitsoordelen worden gehanteerd. Op grond hiervan wordt de onafhankelijkheid van kunstbeoefening bevorderd, niet alleen van politieke voorkeuren van de subsidiënt, maar tevens van de dominante voorkeur op de publieksmarkt.
- Bescherming van Nederlandse cultuuruitingen.
Hoewel, zoals blijkt uit de voorgaande doelstelling, het beleid ten aanzien van cultuur sterk internationaal is georiënteerd, bestaat er een specifiek beleid om aanbod van oorspronkelijk Nederlands werk te beschermen. Hiertoe zijn er bijvoorbeeld clausules opgenomen in de subsidievoorwaarden van orkesten en toneelgezelschappen. Ook de Nederlandse speelfilmproductie wordt actief bevorderd.
- Bevordering van de volksoptocht.
Een oude traditie van volksoptocht heeft geresulteerd in een politiek van cultuurspreiding en volksoptocht. Het officiële beleid tot cultuurspreiding heeft onder meer gestalte gekregen in de landelijke en sociale spreiding van professionele kunstuitingen. Doel hiervan is om een zo groot mogelijk deel van de bevolking in staat te stellen om deel te hebben aan het culturele leven.

De laatstgenoemde doelstelling ligt tevens ten grondslag aan het bibliotheekbeleid. Oorspronkelijk waren zowel instellingen voor culturele opvoeding als het bibliotheekwerk gericht op de verbreiding van deugdzame vormen van ontplooiing in de vrije tijd, waaronder het lezen van passende lectuur. Deze opvoedingsidealen hebben intussen echter aan gezag ingeboet. Het bibliotheekwerk heeft een nieuwe impuls ontvangen van het ideaal van wederkerend onderwijs. De nadruk bij de doelstellingen van het bibliotheekwerk ligt thans bij het verstrekken van informatie en het ondersteunen van educatie.

In samenhang met de opvoedende doelstelling was het bibliotheekwerk aanvankelijk ook veelal levensbeschouwelijk gekleurd. Het kon dan ook voorkomen dat de verschillende zuilen binnen dezelfde regio elk eigen bibliotheken onderhielden. Geleidelijk zijn deze echter alle tot één instelling per verzorgingsgebied samengegaan. Thans is het streven om tegemoet te komen aan de levensbeschouwelijke opvattingen van de gebruikers

opgenomen in de Wet op het Openbaar Bibliotheekwerk als de eis dat wordt aangesloten bij ter plaatse levende geestelijke en culturele behoeften. Veel minder dan bij het cultuurbeleid bestaat hier consensus over kwaliteitsstandaarden die ten aanzien van het aanbod zouden moeten worden aangelegd. Het huidige bibliotheekbeleid is veeleer geneigd om het gehele aanbodspectrum aan het publiek beschikbaar te stellen, zonder daarbij eigen voorkeuren aan de dag te leggen. In dit opzicht vertoont het bibliotheekbeleid dus overeenkomst met het mediabeleid.

Zoals reeds beargumenteerd in de Inleiding, lenen niet alle doelstellingen zich tot een analyse in termen van het project Inhoudelijke Samenhangen binnen het sociale en culturele terrein. Voor het terrein van de informatie zal worden gezien in hoeverre de doelstelling van politieke en levensbeschouwelijke pluriformiteit wordt gerealiseerd (§3.3), voor het terrein van de cultuur zal het streven naar cultuurspreiding aan de orde worden gesteld (§4.5).

NOOT BIJ HOOFDSTUK 2

- ¹ *De onderscheiden doelstellingen zijn ontleend aan: Knulst, W.P. Mediabeleid en cultuurbeleid. Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.10). Zie vooral hoofdstuk 5.*

HOOFDSTUK 3 INFORMATIE

In dit hoofdstuk worden de voorzieningen en het beleid op het terrein van de informatie gezien volgens de systematiek van het project Inhoudelijke Samenhangen (zie hoofdstuk 1). Eerst worden enige gegevens gepresenteerd over het aanbod van de belangrijkste voorzieningen en het gebruik dat het publiek ervan maakt (§3.1). Vervolgens wordt het overheidsbeleid op dit terrein behandeld (§3.2). Tenslotte komt aan de orde, in hoeverre de doelstellingen van de overheid op dit terrein worden gerealiseerd en wordt ingegaan op de aanwezigheid van overlap, de mogelijkheid van substitutie en de wenselijkheid van integratie (voor een omschrijving van deze begrippen zie hoofdstuk 1).

3.1 Overzicht van het terrein

Radio en televisie, boeken, kranten en tijdschriften zijn de belangrijkste media waaruit informatie kan worden betrokken. Hiervan behoren kranten en tijdschriften voor het overgrote deel tot de marktsector. Overheidssteun is echter mogelijk (zie §3.2.1). De omroep is weliswaar in handen van particuliere organisaties, maar de toegang tot het bestel en de financiële middelen worden geheel door de overheid gereguleerd (zie §3.2.2). Boeken worden op de vrije markt geproduceerd en verkocht, maar kunnen ook met overheidssteun in bibliotheken worden geleend. Zowel bij literaire tijdschriften als sommige boekuitgaven wordt ook de productie gesubsidieerd. Dit geschiedt echter niet op grond van hun informatieve waarde, maar uit culturele overwegingen (zie §4.1).

In Nederland verschenen in 1982 48 dagbladen met een eigen hoofdredactie, met een totale oplage van 4,6 miljoen.¹ Van de Nederlanders van 18 jaar en ouder leest 91% één of meer kranten.² Er worden circa 70 Nederlandse tijdschriften voor een algemeen publiek op de markt gebracht met een totale oplage van ongeveer 14 miljoen.³ Aan boeken met een non-fictie inhoud verschijnen in dit land per jaar circa 11.000 verschillende titels.⁴ Hiervan worden circa 14 miljoen exemplaren per jaar verkocht⁵ en circa 40 miljoen bij de bibliotheek geleend.⁶ Informatieve programma's op televisie beslaan 37% van de zendtijd. De gemiddelde kijker besteedt er 24% van zijn totale kijktijd aan.⁷ Het televisie-journaal van 20.00 uur wordt gemiddeld door een kwart van de televisiebezitters gevolgd, dat zijn circa 3,3 miljoen personen.⁸ De radio-nieuwsberichten van 18.00 uur behalen een luisterdichtheid van gemiddeld 30% (circa 3,5 miljoen personen).⁹ Ook teletekst kan tot de informatieverstrekking via het beeldscherm worden gerekend. Er zijn thans circa 400.000 televisietoestellen geschikt voor dit oproepsysteem¹⁰ en blijkens onderzoek maken de bezitters hier geregeld gebruik van, vooral om zich op de hoogte te stellen van de meest actuele berichten.¹¹ Tenslotte moeten bij informatieverstrekking ook de musea worden genoemd. In Nederland staan circa 500 musea voor het publiek open. Naast de uitstalling van de vaste collecties worden er per jaar ruim 1.200

tentoonstellingen georganiseerd. In totaal registreren de musea circa 13,5 miljoen bezoeken per jaar.¹²

3.2 Het beleid

Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat alle beleidssectoren die in hoofdstuk 2 zijn onderscheiden, voorzieningen kennen die van belang zijn bij de verspreiding van informatie. Het bibliotheekbeleid wordt aan de orde gesteld in §4.1 en het beleid ten aanzien van de musea in §4.4. Hier resteert dus het mediabeleid. Binnen deze beleidssector hebben het persbeleid en het omroepbeleid elk een geheel eigen karakter. Ze zullen daarom afzonderlijk worden behandeld. Aan het beleid ten aanzien van de zogenaamde nieuwe media worden eveneens enkele opmerkingen gewijd.

3.2.1 Persbeleid

Onder de instrumenten van het persbeleid onderscheidt men gewoonlijk generieke en specifieke maatregelen. De generieke maatregelen omvatten regelingen en faciliteiten die de gehele bedrijfstak ten goede komen. Voorbeelden hiervan zijn de lage 5%-BTW-tarieven voor verkoop en abonnementen van dagbladen en tijdschriften, reducties op tarieven voor post- en spoorwegverzendingen (die overigens geleidelijk zullen worden opgeheven) en compensatie-uitkeringen uit de opbrengsten van de STER-reclame in de eerste jaren van de invoering van televisiereclame.¹³ Selectiever in werkingssfeer is de compensatieregeling voor verlieslijdende dagbladen die door een beperkte oplage of extensieve verspreiding minder aantrekkelijk zijn voor adverteerders. Deze regeling geldt vanaf 1981 en heeft een tijdelijk karakter. Over 1981 ontvingen op grond hiervan negen dagbladen een uitkering voor een totaal van f15 miljoen. De gelden zijn afkomstig uit de STER-opbrengsten.¹⁴

De belangrijkste stap tot nu toe op het gebied van specifieke steunmaatregelen is de oprichting van het Bedrijfsfonds voor de Pers. Volgens art. 4 van de Statuten is de steunverlening uit het Bedrijfsfonds gericht op 'het in stand houden van de bestaande pluriformiteit, voor zover die uit hoofde van informatie en opinievorming in een democratische samenleving van belang is'. Deze steunmaatregelen kunnen de vorm aannemen van kredietverleningen tegen lage rente, of van uitkeringen à fonds perdu. Zij zijn bestemd voor dag-, nieuws- en opiniebladen die in financiële problemen geraken, maar voldoende perspectieven bezitten voor een sluitende exploitatie op enige termijn.¹⁵ In de periode 1971-1982 heeft het Bedrijfsfonds tien maal een lening of schenking uitgekeerd voor een totaal bedrag van f15 miljoen.¹⁶ Ofschoon de term opinievorming uit de Statuten enige malen ruim is uitgelegd bij steunverlening, vallen tijdschriften die hoofdzakelijk informatie of beschouwingen geven over andere terreinen dan politiek, staatkunde of sociaal-economische aangelegenheden, buiten de werkingssfeer van het Bedrijfsfonds. Men kan dan ook vaststellen dat niet de culturele, verstrooiende of educatieve functies van persorganen aanleiding zijn geweest voor gericht

steunbeleid, maar de staatkundige en politieke betekenis van de pers. Een andere conclusie die kan worden getrokken, is dat specifieke steunverlening aan persorganen tot nu toe alleen de bestaande pluriformiteit beschermt, en niet de verscheidenheid verrijkt door het totstandkomen van nieuwe periodieken. In de Medianota (1983) wordt het voornemen uitgesproken deze beide beperkingen van specifieke steunverlening aan persorganen te doorbreken.¹⁷

Tenslotte kan worden vastgesteld dat de overheid de pluriformiteit bewaakt voor elk type medium afzonderlijk, en niet voor het totaal aan informatiedragers dat de burger bereikt. Zo is het denkbaar dat het verdwijnen van een regionaal dagblad zou worden afgewogen tegen de komst of uitbreiding van regionale omroep in de betreffende streek. In de huidige beleidspraktijk wordt echter het aanbod aan gedrukte periodieken volledig afzonderlijk gezien van andere media.

3.2.2 Omroepbeleid

Het overheidsbeleid ten aanzien van de omroep heeft een ander karakter dan dat voor de schrijvende pers. Kranten en tijdschriften opereren vrij op de markt volgens de beginselen van de ondernemingswijze productie. Het uitgeven van gedrukte media staat volgens een grondwettelijke bepaling voor ieder open. Bij de omroep heeft de overheid echter de volledige zeggenschap over de toelating van gegadigden tot ether en kabel. Dit ligt verankerd in de Telegraaf- en Telefoonwet (1904), die onder andere het gebruik van zendinrichtingen en de exploitatie van draadomroepinrichtingen aan vergunningen bindt en de beschikking over zendfrequenties voorbehoudt aan de overheid. De Radio Omroep Zenderwet (1935) reguleert het beheer en de exploitatie van de zendinstallaties van de publieke omroep. De Omroepwet (1967) regelt het rijkstoezicht op de omroep. Hij regelt verder het verkrijgen, het gebruik en de verdeling van zendtijd, de taken van de NOS, de uitzendingen van reclame en tenslotte de financiering van omroeporganisaties. Als laatste verleent de Wet op de Omroepbijdragen (1968) een wettelijke basis voor de heffing van bijdragen bij bezitters van ontvanginrichtingen. Uit deze heffingen en de reclame-inkomsten van de STER te zamen vloeit in 1984 f863 miljoen naar de omroep (de Wereldomroep niet meegerekend).¹⁸

De Omroepwet, de ontwikkeling in de omroepwetgeving na 1967 en de stappen van de overheid om de wet te doen nakomen, geven te zamen een duidelijk beeld van de doelstellingen met betrekking tot de publieke omroep:¹⁹

- De overheid beschikt over de toelating tot en de verdeling van de zendmogelijkheden, maar heeft de inhoudelijke verantwoordelijkheid voor de verzorging van programma's overgelaten aan instellingen die onafhankelijk zijn van de overheid (art. 10 lid 1 Omroepwet). Deze organisaties dienen tenminste een in de wet omschreven aantal leden te tellen (behalve de NOS, STER, de zogenaamde kleine zendgemachtigden en de regionale omroep).

- Omroeporganisaties noch hun uitzendingen mogen, buiten het speciaal voor reclame aangewezen deel van de zendtijd, niet gericht zijn op het verkrijgen van winst of materiële voordelen; niet ten gunste van de zendgemachtigde zelf noch ten gunste van de leden, noch ten gunste van derden (art. 11, art. 13 lid 2, sub 2 en 5, art 19 sub 2). De bepaling geldt eveneens voor regionale omroepinstellingen (art. 47 lid 3 sub 2 en 5).
- Zendgemachtigden voor het algemene programmagedeelte, alsmede omroepinstellingen voor regionale uitzendingen worden verondersteld representatief te zijn voor onder het volk levende maatschappelijke, culturele, godsdienstige of geestelijke stromingen. Hun uitzendingen worden geacht uitdrukking te zijn van overeenkomstige ideële behoeften onder het volk. De verbinding die gelegd is tussen de signatuur van de zendgemachtigden en ideële stromingen onder de bevolking wordt gezien als de grondslag van de verscheidenheid van het omroepaanbod (art. 13 lid 2 sub 4 en 7, art. 17 lid 3 sub 4).
- Deze verscheidenheid wordt voorts bevorderd door de opdracht aan omroeporganisaties en de NOS (in art. 35 lid 2, respectievelijk art. 36 lid 2), een volledig programma te bieden, dat in redelijke onderlinge verhouding culturele, informatieve, educatieve en verstrooiende onderdelen omvat.

In het algemeen kan men stellen dat de voorwaarden die gelden voor zendgemachtigden en de taken die gegeven zijn aan de NOS, de externe verscheidenheid beogen te bevorderen. Deze heeft betrekking op het onderlinge verschil tussen de zendgemachtigden en op de gevarieerde programmering van zendernetten. De opdracht aan (grote) omroeporganisaties een volledig programma te verzorgen, beoogt de interne verscheidenheid binnen het programma van één zendgemachtigde te waarborgen. Het gaat hierbij echter slechts om globale voorwaarden en richtlijnen. Een meer directe sturing van de diversiteit ontbreekt. Zo zijn omroeporganisaties in beginsel vrij bij de hantering van de vier omschreven omroeptaken. Wat educatie is voor de één kan verstrooiing zijn voor een ander.

Tegen de achtergrond van de verzuilde constellatie heeft de wetgever het lange tijd vanzelfsprekend geacht dat omroeporganisaties een bepaalde gezindheid zullen uitdragen. Het werd bestaande omroeporganisaties daarom niet apart opgedragen om zich in hun aanbod te profileren. Na 1978 werden nieuwkomers wel genoodzaakt dit te doen en de minister te overtuigen van het geheel eigen karakter van hun aanbod en van het belang dat gelegen is in de aanvulling daarmee van het reeds bestaande aanbod (art. 13, 3e lid en art. 14, 3e lid). Tevens biedt de Omroepwet thans de mogelijkheid voor een periodieke toetsing van alle bestaande omroeporganisaties, waarbij deze dienen aan te tonen (nog steeds) een bepaalde groepering uit de bevolking te vertegenwoordigen (art. 33).

Dit onderstreept nog eens het feit dat de overheid vooral een relatie legt tussen identiteit en opiniëring op politiek of levensbeschouwelijk gebied. Evenals bij het persbeleid staat ook hier de politieke functie voorop. De culturele en recreatieve functies vallen, anders dan bij het persbeleid, wel

onder de werkingssfeer van omroepbeleid, maar worden behandeld als een afgeleide van de ideologische overtuiging van organisaties.

Tot dusver is uitsluitend ingegaan op de landelijke omroep. Daarnaast bestaan er in Nederland ook regionale radio en lokale radio en televisie. Het beleid voor deze omroeptypen wijkt af van dat voor de landelijke omroep. Er zijn hier geen organisaties op levensbeschouwelijke grondslag die hun toegangsrecht tot de omroep onder meer ontlenen aan de omvang van hun ledenaanhang. Ook een volledig-programmavoorschrift ontbreekt. Dit hangt samen met de positie van regionale en lokale omroep in Nederland, namelijk een voornamelijk complementaire ten opzichte van de landelijke omroep.²⁰ Voor lokale en regionale omroep zijn slechts een beperkt aantal uitzenduren per dag beschikbaar, die voornamelijk gebruikt dienen te worden voor informatie over de betreffende plaats of streek. De zendmachtiging wordt toegekend aan één organisatie per zender, welke wordt geacht programma's te verzorgen die levensbeschouwelijk en cultureel representatief zijn voor het bestreken gebied.

Er functioneren thans zeven regionale omroepen in Nederland en een ongeveer tweemaal zo groot aantal lokale. De vier oudste regionale omroepen vallen onder het beheer van de NOS. De drie die later ontstonden vallen onder het regime van art. 47 lid 3 van de Omroepwet, hetgeen onder meer inhoudt dat het bestuur representatief dient te zijn voor de regio. De financiering komt ook hier nog uit landelijke omroepbijdragen, maar het voornemen is deze in de toekomst voor een deel te betrekken uit opcenten op de individuele kijk- en luisterbijdrage. De lokale omroep moet door de gemeente en uit donaties worden gefinancierd.²¹

3.2.3 *Nieuwe media*

Tenslotte enige opmerkingen over nieuwe mogelijkheden tot de verspreiding van informatie, ook wel als 'nieuwe media' aangeduid.

Het systeem Teletekst, waarbij gebruik gemaakt wordt van de televisiesignalen, wordt als omroepzaak aangemerkt, te verzorgen door de NOS en gefinancierd uit de luister- en kijkgeden. Informatie via het Viewdatasysteem daarentegen wordt (in Nederland onder de naam Viditel) aangeboden door particuliere instellingen, die hiermee winst mogen behalen. De PTT beheert het netwerk en de transmissie.²²

Abonneetelevisie tenslotte wordt in de Medianota beschouwd als een activiteit die niet onder het regime van de omroep, maar onder het uitgeven thuishoort: de gebruiker sluit een overeenkomst met de aanbieder, welke op deze activiteit winst mag maken. Omdat de Omroepwet voorschrijft dat de omroeporganisaties geen winst mogen maken, zijn deze van deelname aan abonneetelevisie uitgesloten.²³

De huidige voornemens van potentiële exploitanten van abonneetelevisie lijken erop te wijzen, dat het aanbod vooral uit amusement en verstrooiing zal bestaan. Voor nieuws, beschouwing en overige informatie lijkt dit medium vooralsnog geen belangrijk kanaal te worden.

3.3 Samenhang

Er kan een hoge mate van overlap worden geconstateerd bij het gebruik van de diverse voorzieningen ten behoeve van informatie door het publiek, in die zin dat velen nieuws en overige informatie uit meerdere media betrekken. Zoals in hoofdstuk 1 werd gesignaleerd geeft dit geen aanleiding tot aanbevelingen om bepaalde wijzigingen in het aanbod aan te brengen. Een meer specifiek geval van overlap doet zich voor bij de verwerving van identieke bronnen langs verschillende kanalen. Zo kunnen boeken zowel worden geleend bij de bibliotheek als gekocht bij de boekhandel. Omdat er niet voldoende gegevens beschikbaar zijn om op deze overlap voor het speciale geval van non-fictieboeken in te gaan, zal dit onderwerp voor boeken in het algemeen worden behandeld in §4.1.

Wat het uitlenen van non-fictieboeken betreft, kan er op worden gewezen, dat naast de openbare bibliotheken ook andere bibliotheken hierin een aandeel hebben. Het gaat hierbij om de Koninklijke Bibliotheek, en voorts om circa 1.400 bibliotheken, die veelal onderdeel uitmaken van een bredere organisatie, zoals een instelling van wetenschappelijk of hoger beroepsonderwijs, een museum, een overheidsinstantie of een particuliere onderneming.²⁴ Circa 200 van deze bibliotheken zijn vrij toegankelijk. Van de overige staat een deel in bepaalde gevallen eveneens open voor niet tot de eigen organisatie behorende personen. Door het intensief onderling uitleenverkeer tussen deze wetenschappelijke en speciale bibliotheken staan alle collecties echter ter beschikking van iedere belangstellende, hetzij direct, hetzij indirect. Het totale aantal uitleningen inclusief leveringen van copieën bedraagt circa 6,4 miljoen per jaar.²⁵ Niet bekend is welk deel hiervan betrekking heeft op niet tot de behorende organisatie behorende personen. Er kan worden aangenomen dat uitleningen aan particulieren via dit kanaal veelal ten dienste staan van studiedoelinden. Ook het openbare bibliotheekwerk is voor deze functie toegerust, in het bijzonder door het netwerk van regionale steunbibliotheken. Er bestaat hier dus een overlap tussen beide soorten voorzieningen. Daarbij valt op dat er tussen openbare en andersoortige bibliotheken verschillen bestaan met betrekking tot de voorwaarden waaronder wordt uitgeleend. Zo kennen speciale en wetenschappelijke bibliotheken doorgaans geen lidmaatschapsgelden. Ook de voorstellen leenrechtgelden aan auteurs uit te keren, die voor een belangrijk deel door de gebruikers moeten worden opgebracht, hebben alleen betrekking op openbare, en dus niet op wetenschappelijke en speciale bibliotheken.²⁶ Dit, gevoegd bij de reeds bestaande tendens om de eigen bijdragen van gebruikers van openbare bibliotheken te verhogen, kan leiden tot een aanzienlijk verschil in kosten tussen beide typen voorzieningen. Dit kan tot gevolg hebben dat het gebruik van openbare bibliotheken voor een deel verschuift naar wetenschappelijke en speciale bibliotheken. Een andere vorm van overlap bij openbare bibliotheken doet zich voor bij de ondersteuning van het regulier onderwijs door middel van de schoolmediatheken. Deze instellingen, voortgekomen uit het jeugdbibliotheekwerk, zijn verbonden aan zelfstandige openbare bibliotheken

of aan provinciale bibliotheekcentrales. Thans functioneren er 62, die circa 7.000 scholen bedienen, vooral voor kleuter- en lager onderwijs.²⁷ Schoolmediatheken richten zich in principe ook op het voortgezet onderwijs en de volwasseneneducatie, maar in de praktijk wordt van dit aanbod weinig gebruik gemaakt.²⁸ De schoolmediatheken houden zich bezig met twee taken, namelijk het geven van advies over bibliotheken en documentatiecentra op de scholen en het leveren van boeken en andere materialen.²⁹ Beide vormen van dienstverlening worden ook door schoolbegeleidingsdiensten verleend, zodat in een aantal regio's overlap met de schoolmediatheken optreedt.³⁰ In 1983 is door de Bibliotheekraad en de Onderwijsraad een nota aan de ministers van Onderwijs en Wetenschappen en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur aangeboden, met betrekking tot de taakafbakening en samenwerking tussen beide typen instellingen.³¹

De tweede vraag die in de inleiding werd genoemd, was in hoeverre de bestaande voorzieningen aan hun doelstellingen beantwoorden. Zoals bleek in hoofdstuk 2 is de overheersende beleidsdoelstelling ten aanzien van informatievoorziening het handhaven van pluriformiteit. Hier zal worden nagegaan in hoeverre het omroep- en persbeleid aan deze doelstelling voldoen.

Een bevredigend oordeel over het resultaat van dit beleid is niet eenvoudig te geven. De mate van verscheidenheid in informatievoorziening en de ontwikkeling hiervan is namelijk moeilijk vast te stellen. Dit blijkt reeds uit het feit, dat de twee belangrijkste criteria die men in de communicatiewetenschap voor pluriformiteit aanlegt, namelijk afspiegeling en openheid, onderling strijdig met elkaar zijn.³² Afspiegeling heeft betrekking op de weergave van de 'volledige werkelijkheid', dat betekent ook: in een verhouding die recht doet aan de realiteit. De eis van openheid gaat om het verlenen van gelijke toegang tot de media van de verschillende gezichtspunten, ongeacht hun feitelijke aanhang in de samenleving. Een bepaalde verschuiving in het mediabestel kan dus de pluriformiteit in het ene opzicht ten goede komen, terwijl deze in het andere opzicht wordt geschaad.

Een ander probleem is dat informatie op velerlei verschillende gebieden betrekking kan hebben. Hiervan worden de politieke, de sociaal-economische en de sociaal-culturele sfeer voor pluriformiteit het belangrijkste geacht.³³ Deze verschillende vormen van pluriformiteit zullen dus afzonderlijk moeten worden gemeten en eventueel tegen elkaar afgewogen.

Nadat de moeilijkheden van een oordeel over pluriformiteit zijn toegelicht, worden enige gegevens gepresenteerd die inzicht kunnen bieden in de pluriformiteit van de Nederlandse informatievoorziening. Een decennium geleden werden beschouwingen over dit onderwerp sterk gekleurd door de grote bezorgdheid omtrent de concentratie op de dagbladmarkt. Sinds 1975 is deze echter niet verder toegenomen.³⁴ Veel van de vrees voor verdere concentratievorming en verschraling bij de schrijvende pers die in de Nota over het Massamedia-beleid (1975)³⁵ is verwoord, is dus achteraf niet gerechtvaardigd gebleken.

Bij de landelijke dagbladers is ook onderzoek gedaan naar de inhoud van

deze media. De bevinding was dat de verschillende levensbeschouwelijke en politieke stromingen en de verschillende sociale klassen in ons land uit een redelijk aantal verschillende landelijke kranten kunnen kiezen. Dit geldt met name in het politieke vlak. De landelijke pers weet zowel in haar nieuwsvoorziening als in haar opiniëring een redelijke graad van tegelijk afspiegeling en openheid te realiseren.³⁶

De aangehaalde studie biedt onvoldoende gegevens voor een oordeel over de pluriformiteit van de landelijke dagbladpers in sociaal-economisch en sociaal-cultureel opzicht. Het empirisch materiaal dat beschikbaar is, laat zien dat de aandacht in landelijke media voor recreatie, kunst en cultuur niet onaanzienlijk is, maar dat over het geheel genomen de aandacht voor godsdienst, onderwijs en wetenschap nogal gering is.

Naar de inhoud van de regionale pers is nog nauwelijks onderzoek verricht. Over de pluriformiteit van deze pers kan worden vermeld dat, hoewel het aantal redactioneel zelfstandige regionale dagbladen en nieuwsbladen gestaag afneemt, toch tweederde van de Nederlandse bevolking nog uit twee of meer regionale bladen kan kiezen. Het verschijnsel van de 'one-paper city', zoals men dat in de Verenigde Staten kent, is in Nederland dus nog een uitzondering. Daarbij komt nog een aanzienlijke groei in de sector van de gratis huis-aan-huisbladen, waarvan de indruk bestaat dat een aantal ook aan redactionele kwaliteit wint. Hier kan ook het verschijnsel van de wijk- en buurtkranten, met name in de grote steden, worden genoemd. Het gehele beeld biedt, aldus de genoemde studie, voldoende grond voor een positieve beoordeling van de huidige pluriformiteit van de dagbladen in Nederland. De tijdschriftpers omvat een zeer groot aantal verschillende uitgaven, die zich op een aanzienlijke variëteit in onderwerpen richt. Door een hausse in nieuwe titels is de concentratie de laatste jaren verminderd, zowel op het niveau van de afzonderlijke bladen als van de concerns die de bladen in eigendom hebben. Dit neemt niet weg dat de tijdschriftenmarkt in hoge mate wordt gedomineerd door één concern. Dit concern, de VNU, beheerste in 1975 71%, in 1979 64% van de tijdschriftenmarkt (exclusief omroepbladen en vaktijdschriften). Het is daarmee ongeveer viermaal zo groot als het in grootte daarop volgende concern, Kluwer. Hun gezamenlijke aandeel ligt tot 1976 op 86% en in 1979 op 76%.³⁷ De gevolgen van deze grote concentratie bij de tijdschriften van de mediapluriformiteit zijn niet in alle opzichten negatief. Een positief aspect ervan is zeker, dat deze belangrijke positie van grote concerns ook professionalisering van de productie mogelijk heeft gemaakt, waardoor over het geheel de tijdschriftpers aan informatieve kwaliteit heeft gewonnen. Bovendien is er het afgelopen decennium een veelheid van nieuwe titels geïntroduceerd. Ook de informele markt van tijdschriften, bladen en blaadjes, die in de jaren zeventig een ware explosie te zien heeft gegeven, draagt bij aan de pluriformiteit binnen het tijdschriftenaanbod.

De discussie over pluriformiteit in de tijdschriftpers spitst zich vaak toe op de opiniepers. Daarbij moet er wel op gewezen worden dat de opiniepers een relatief gering en selectief lezerspubliek heeft: het lezen van opiniebladen is een bezigheid voor hoog opgeleiden met een hoog inkomen. Ook over dit

segment van de tijdschriftpers kan worden vastgesteld, dat de diversiteit er zich de afgelopen vijftien jaar heeft kunnen handhaven.³⁸

De beschikbare indicaties wijzen er dus op dat de pluriformiteit in de Nederlandse informatievoorziening het afgelopen decennium niet aanmerkelijk is verminderd, en mogelijk op sommige punten zelfs is uitgebreid. Onzeker is in hoeverre het overheidsbeleid hierop van invloed is geweest. Hierover wordt verschillend geoordeeld.

Zo is erop gewezen dat de generieke compensatieregeling bij de invoering van televisiereclame in het voordeel was van de sterkere bladen.³⁹ Een dergelijke maatregel werkt dus contrair aan de bevordering van pluriformiteit. Ook ten aanzien van de thans geldende compensatieregeling is wel kritiek geuit. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat een structureel nadeel van bladen in verband met de spreidingsdichtheid en de oplage niet overtuigend kan worden aangetoond. In elke onderscheiden grootteklasse respectievelijk spreidingscategorie blijken er winstgevende en verliesgevende bladen te zijn. Het uitgangspunt dat het vooral externe factoren zijn, die de verschillen in concurrentiepositie bepalen, blijken dus niet bewaarheid.

Een ander kritiekpunt op de compensatieregeling is dat deze wordt gegeven op het niveau van de individuele bladen, terwijl ook interne verliescompensatie binnen ondernemingen mogelijk is. Tenslotte wordt het bezwaar gehoord, dat de prikkel om een rendabele exploitatie te herstellen kan verminderen, als gevolg van deze regeling, die louter tegemoet komt in geleden verliezen, zonder dat er voorwaarden voor uitzicht op verbetering worden gesteld. Op den duur zou dit kunnen leiden tot een ongewenste verwijdering tussen redactie en lezers. Het pluriformiteitscriterium van openheid zou hierdoor wellicht worden bevorderd, maar het andere criterium, namelijk afspiegeling, hoogstwaarschijnlijk niet. In het recente verleden zijn door de sterk ingezakte advertentiemarkt (het advertentievolume daalde tussen 1979 en 1982 met een kwart) vele dagbladen in een slechte financiële positie beland.⁴⁰ Hoewel thans de rendementposities zich beginnen te verbeteren, was in 1983 bijna de helft van de dagbladexploitaties verliesgevend of marginaal.⁴¹ Een steunmaatregel als genoemde biedt in deze situatie, in sommige gevallen wellicht noodzakelijke, verlichting. Op langere termijn lijkt een compensatieregeling als de onderhavige echter niet gewenst. De voorkeur verdient dan de specifieke en op overbrugging afgestemde steunverlening waartoe het Bedrijfsfonds voor de Pers is ingesteld.

Bij omroepen is de vraag of er pluriformiteit in het aanbod aanwezig is van een andere orde dan bij gedrukte persorganen. Deze laatste media immers ontlenuen hun bestaansrecht in laatste instantie aan het feit dat ze door de lezer worden aangeschaft, en het aantal verschillende uitgaven wordt alleen door economische factoren beperkt. Bij de omroep echter is het aantal zendgemachtigden beperkt door de wettelijke minimumeis ten aanzien van het ledenaantal, en wordt daarenboven van de zendgemachtigden verlangd dat deze een ideële stroming representeren (religieus, politiek, cultureel, dan wel levensbeschouwelijk). Dit roept de vraag op in hoeverre deze

omroeporganisaties werkelijk corresponderen met de verschillende stromingen binnen de bevolking.

Gegevens hierover tonen aan dat de organisatie van het aanbod volgens ideële beginselen zeker niet volledig aansluit op de kijk- en luisterpatronen van het publiek. Reeds in het begin van de jaren zeventig genoten de neutrale, niet-politiek of -levensbeschouwelijk geprofileerde omroeporganisaties de voorkeur van praktisch de helft van het Nederlandse publiek. Deze voorkeur doorsnijdt politieke oriëntaties en levensbeschouwelijke overtuigingen, ook al blijkt de band tussen het gereformeerde volksdeel en de protestants christelijke omroepen nog vrij sterk.

Sinds 1974 wordt de populariteit van omroeporganisaties bijgehouden. Hieruit blijkt dat de populariteit van de neutrale zendgemachtigden (TROS, AVRO, VOO) verder is toegenomen. De steun voor omroeporganisaties die zich volgens de grondslagen van het omroepbestel profileren als representanten van een ideële of culturele identiteit (VPRO, NCRV, VARA, KRO, EO), berust thans op de kleinst mogelijke meerderheid.⁴²

Een overeenkomstig beeld is af te leiden uit een overzicht van de aanhang van omroeporganisaties. Ondanks absolute groei in de betalende aanhang is de meerderheidspositie van de principiële omroepen tussen 1970 en 1983 aanzienlijk geslonken (zie tabel 1). De toekomstige ontwikkeling lijkt die fragiele positie verder te zullen gaan aantasten, omdat de aanhang van de principiële omroeporganisaties sterker is vergrijsd dan die van de overige.

Tabel 1 Steun voor omroeporganisaties gemeten in aantallen abonnees van omroepbladen en/of leden

	1970		1975		1983	
	absoluut	%	absoluut	%	absoluut	%
AVRO, TROS (1975 en 1981 te- vens VOO) samen	1.062.000	41	1.427.000	44	2.002.000	46
VPRO	112.000	4	144.000	4	359.000	8
NCRV, KRO, VARA (1975 en 1981 te- vens EO) samen	1.446.000	55	1.664.000	51	1.992.000	46

Bron: R. Sterk (1981) - Gegevens uit 1983 ontleend aan krantenbericht van 3 januari 1984

Deze verschuivingen aan publiekszijde zijn niet zo verwonderlijk indien men let op de veranderingen, die zich in de open-marktsituatie van het dagbladen- en tijdschriftenaanbod hebben voorgedaan.⁴³ In grote lijnen ziet men hier enerzijds een grotere specialisatie van persorganen op segmenten of specifieke

deelinteresse onder het publiek, waaronder lezersgroepen met een uitgesproken politieke of religieuze overtuiging. Anderzijds bieden kranten en tijdschriften die zich wel op algemene interesses richten, een niet-ideële en tevens sterk gepopulariseerde berichtgeving. Uit het general interest-aanbod op de landelijke tijdschriftmarkt zijn de bladen met een ideëel uitgangspunt zelfs geheel verdwenen.

Afhankelijk van het onderwerp doen zich onder het lezerspubliek steeds andere figuraties voor in de interesse- en voorkeurspatronen. Deze variëren echter niet geheel willekeurig. Leeftijd en ontwikkelingsniveau zijn de belangrijkste determinanten van het verschil tussen de patronen. Een belangrijk deel van het marktaanbod is dan ook volgens deze lijnen gesegmenteerd. Alleen media die een populaire aanbodformule hanteren, waarbij een breed middengebiet tussen de verschillende interesses wordt aangehouden, slagen er nog in heterogene consumentgroepen voor hun aanbod te interesseren.

Het huidige organisatieprincipe voor de omroep lijkt voor de lange termijn te smal of te labiel om als basis te dienen voor de verdeling van middelen en bevoegdheden. Hiermee komt één van de centrale beginselen van het mediabeleid in het geding. Indien grote groepen uit het publiek zich steeds minder volgens stabiele ideële beginselen aaneensluiten, zal de overheid ook vaker genoodzaakt zijn om bescherming te bieden aan de expressie ten behoeve van een groeiende veelheid van kleinere minderheden.

De voorwaarden voor verscheidenheid in opiniëring zullen daarbij wellicht anders moeten worden georganiseerd dan die voor een gevarieerd aanbod van cultuur en amusement. Op dit thema wordt teruggekomen in hoofdstuk 5.

NOTEN BIJ HOOFDSTUK 3

- ¹ *De Nederlandse dagbladders in 1982. Amsterdam: 1983, p.50-51 (Nederlandse Dagbladders).*
- ² *Cuilenburg, J.J. van, en D. McQuail. Media en pluriformiteit. Een beoordeling van de stand van zaken. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.92 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.8)*
- ³ *Oplage documentatie 1980, deel I. Omroepprogrammabladen, opinieweekbladen, publiekstijdschriften. Amsterdam: 1980, NOTU.*
- ⁴ *Statistisch Zakboek 1983. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1983, p.115 (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ⁵ *Speurwerk boeken omnibus 1983. Amsterdam: 1984, p.9 Stichting Speurwerk betreffende het Boek).*
- ⁶ *Statistiek van de Openbare Bibliotheken 1980. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.24 (Centraal Bureau voor de Statistiek)*
- ⁷ *Kijken en luisteren 1981/1982. Hilversum, z.j., p.94 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk-en luisteronderzoek).*
- ⁸ *Continu kijkonderzoek vierde kwartaal 1983. Hilversum, 1984 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek; Bulletin B84-050).*

- ⁹ *Kwartiercijfers landelijke radiobeluistering november 1983. Hilversum, 1984 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek; Bulletin B84-012).*
- ¹⁰ *Gegevens verstrekt door Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek.*
- ¹¹ *Teletekst: het tweede jaar. Hilversum, 1983, p.5 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek)*
- ¹² *Musea 1981. In: Sociaal Cultureel Kwartaalbericht 5 (1983) 2 (p.79) (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ¹³ *Lichtenberg, L. Het persbeleid van de overheid. In: Intermediair (1980) 12 september 1980.*
- ¹⁴ *Bericht in: De Volkskrant 7 december 1983.*
- ¹⁵ *Lichtenberg, o.c.*
- ¹⁶ *Lichtenberg, L.H.A. Overheid en Pers. In: Economisch Statistische Berichten (1982) 1 september (p.920-928).*
- ¹⁷ *Medianota. Tweede Kamer, zittingsjaar 1982/1983, 18035, nr.1, p.11-12.*
- ¹⁸ *Rijksbegroting voor het jaar 1984. Tweede Kamer, zittingsjaar 1983/1984, 18100 QVI, nr.1, p.6.*
- ¹⁹ *Het navolgende is ontleend aan:
Knulst, W.P. Mediabeleid en cultuurbeleid. Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.38 e.v. (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.10.*
- ²⁰ *Samenhangend mediabeleid. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.48 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid).*
- ²¹ *Medianota, o.c., p.10.*
- ²² *De Commissie Swarttouw heeft aanbevolen om de taak van de PTT in de toekomst te beperken.*
- ²³ *Medianota, o.c., p.6-7.*
- ²⁴ *Wetenschappelijke en speciale bibliotheken 1981. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1983, p.13 (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ²⁵ *Zie noot 24.*
- ²⁶ *Rapport van de Interdepartementale Commissie Leenrecht. Rijswijk, 1984 (ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur).*
- ²⁷ *Zie noot 6, p.23.*
- ²⁸ *Graaf, K. de. Taakafbakening en samenwerking tussen schoolmediatheek- en schoolbegeleidingsdiensten. In: Bibliotheek en Samenleving 12 (1984) 3 (p.92).*
- ²⁹ *Bovenlander-Meijnsing, M.M. Dreigt het schoolmediatheekwerk tussen wal en schip te raken? In: Bibliotheek en Samenleving 10 (1982) 3 (p.91).*
- ³⁰ *Zie noot 28.*
- ³¹ *Taakafbakening en samenwerking tussen schoolmediatheek- en schoolbegeleidingsdiensten. Advies uitgebracht aan de ministers van Onderwijs en Wetenschappen en Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur op 20 oktober 1983. 's-Gravenhage, 1983 (Bibliotheekraad/Onderwijsraad).*
- ³² *Zie noot 2, p.61.*
- ³³ *Zie noot 2, p.27-29.*

- ³⁴ *Alsem, K.J., M.A. Boorsma, G.J. van Helden, J.C. Hoekstra, P.S.H. Leeftang, H.H.M. Visser. De aanbodstructuur van de periodiek verschijnende pers in Nederland. 's-Gravenhage: Staatstuitgeverij, 1982, p.134-135 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.9).*
- ³⁵ *Nota over het massamediebeleid. Tweede Kamer, zittingsjaar 1974/1975, 13353, nr.2, p.21-35.*
- ³⁶ *Zie noot 2, p.172.*
- ³⁷ *Zie noot 34, p.136.*
- ³⁸ *Zie noot 34, p.82.*
- ³⁹ *Zwan, A. van der. De pers en de particuliere ondernemingswijze produktie. In: Massacommunicatie 9 (1981) 5 (p.185-197).*
- ⁴⁰ *Jaarverslag 1983. Amsterdam, 1984, p.57 (Nederlandse Dagbladpers).*
- ⁴¹ *Zie noot 40, p.7.*
- ⁴² *Sterk, R. Stagnatie in het Gooi. In: J. Bardeel en J. Bierhoff (red.). Media in Nederland deel I. Amsterdam: Van Gennep, 1981.*
- ⁴³ *Zie Knulst, o.c., hoofdstuk 6.*

HOOFDSTUK 4 CULTUUR

De sector cultuur omvat een grote variëteit aan voorzieningen. Voor een zinnvolle analyse van dit terrein in termen van overlap tussen voorzieningen (zie hoofdstuk 1) is een nadere indeling van voorzieningen vereist. Daartoe dient de volgende:

- lectuur (§4.1)
- drama (§4.2)
- muziek (§4.3)
- beeldende kunst (§4.4)

De noodzaak om het terrein van de cultuur nader onder te verdelen doet zich niet voor bij de andere vraag die in dit hoofdstuk aan de orde komt, namelijk die naar de praktische realisering van cultuurspreiding (zie hoofdstuk 2). In hoeverre deze doelstelling geslaagd mag heten, kan voor de gesubsidieerde culturele sector als geheel worden vastgesteld. Dit wordt gedaan in §4.5.

4.1 Lectuur

4.1.1 Overzicht van het terrein

Onder lectuur wordt hier verstaan het geheel van romans, novellen, verhalen en poëzie van ieder kwaliteitsniveau. Het publiek kan zijn behoefte aan lectuur bevredigen door middel van verschillende media: boeken, tijdschriften of kranten. Het heeft ook de keuze tussen verschillende wijzen om zich van deze media te voorzien. Boeken kunnen worden gekocht of geleend, en het laatste kan zowel bij de openbare bibliotheek als via het informele uitleencircuit. Voorts kunnen tijdschriften worden geleend via het leesportefeuillesysteem.

Er worden in Nederland per jaar circa 3.000 verschillende boektitels met fictie-inhoud op de markt gebracht,¹ en circa 18 miljoen exemplaren in dit genre verkocht.² In de openbare bibliotheken worden in circa 970 vestigingen per jaar 120 miljoen banden met fictie uitgeleend.³ De gezamenlijke betaalde oplage van de Nederlandse tijdschriften waarin verhalende lectuur een substantieel deel van de inhoud uitmaakt (vrouwenbladen, gezinsbladen, en dergelijke), bedraagt circa 5 miljoen exemplaren.⁴ Een speciale plaats bij de periodieken wordt ingenomen door de Nederlandse literaire tijdschriften, met een gezamenlijke oplage van circa 50.000 exemplaren.⁵ Er wordt een intensief gebruik gemaakt van leesportefeuilles om tijdschriften te lezen. In 1980 bezat 14% van de huishoudens (645.000) een abonnement.⁶ Uit bovenstaande cijfers blijkt dat de openbare bibliotheken veruit het belangrijkste onderdeel zijn van het overheidsbeleid voor lectuur. Onderstaande beschouwing van het overheidsbeleid ten aanzien van lectuur zal zich dan ook op deze voorziening concentreren.

4.1.2 Het bibliotheekbeleid⁷

Het doel van het bibliotheekbeleid ligt voor een deel reeds opgesloten in de omschrijving die de Wet op het Openbare Bibliotheekwerk (1975) geeft van een openbare bibliotheek. Deze is hierin omschreven als 'een voor ieder bestemde en toegankelijke bibliotheek waar collecties van boeken, dagbladen, periodieken en audiovisuele materialen, welke actueel zijn en representatief voor het culturele veld, beschikbaar worden gesteld'. In de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp wordt het doel en de functie van de bibliotheek nog verder uiteengezet. Een bibliotheek beoogt een middel te zijn voor een ieder die dat wenst, zonder onderscheid van overtuiging, gezindheid of status. De bibliotheek en de dienstverlening dient representatief te zijn voor de culturele en geestelijke behoeften die ter plaatse leven.⁸

In een latere fase van de behandeling van deze wet zijn de accenten sterker gelegd bij de educatieve functie van bibliotheken. Gesteld wordt dat de bibliotheek een belangrijke dienstverlenende instelling vormt voor het plaatselijke vormingswerk of bij de zelfstudie. Bovendien wordt aan bibliotheken een taak toegekend bij 'het scheppen van gelijke kansen en bij de bevordering van het democratiseringsproces'. Zij dienen in het bijzonder gericht te zijn op 'de ontplooiing van hen die in sociaal-cultureel opzicht achterblijven'. De informatie- en/of educatieve functie van het bibliotheekwerk wordt daarbij sterker benadrukt dan de ontspannende taken.⁹ Deze uiteenzetting suggereert een specifiek sociaal-culturele doelstelling dan de dienstverlening afgestemd op geestelijke en culturele behoeften, waarvan in de Memorie van Toelichting sprake was. Uit de contributievrijstelling van jongeren onder de 18 jaar, die speciaal in de wet is vastgelegd, kan men bovendien afleiden dat de overheid extra waarde hecht aan bibliotheekgebruik door jongeren.

In de praktijk hebben de bibliotheekinstellingen (veelal privaatrechtelijke organisaties) een grote autonomie bij de samenstelling van het aanbod. De overheidsdoelstellingen met betrekking tot cultuuroverdracht en educatieve taken missen hierdoor een sturingsinstrument. Bij latere gelegenheden heeft het rijk de bibliotheken herhaaldelijk aangespoord de aandacht te verleggen van recreatieve naar educatieve dienstverlening.¹⁰ Deze opdracht lijkt echter moeilijk te operationaliseren.

De verantwoordelijkheid voor de financiering is verdeeld over het rijk en de lagere overheden. Het rijk financierde tot voor kort 100% van de goedgekeurde personeelsformatie en circa 10% van de overige kosten. Thans echter keert zij één totaalbedrag ten gunste van de bibliotheken aan de lagere overheden uit.

In 1983 was met het bibliotheekwerk circa f600 miljoen aan overheidsgelden gemoeid.¹¹ Momenteel worden er op initiatief van de rijksoverheid aanzienlijke bezuinigingen in deze sector doorgevoerd.

De brede omschrijving van het bibliotheekwerk in de wet en de taakopvatting van de plaatselijke bibliotheken hebben een uitgebreide dienstverlening doen ontstaan. Het assortiment strekt zich in de meeste gevallen dan ook uit

van serieuze informatie en literaire werken tot populaire genres van lectuur. Vaak worden ook grammofonoplaten en andere audiovisuele media uitgeleend, en wordt ook hier nauwelijks een selectie gemaakt op grond van een kwaliteitsoordeel.

4.1.3 Samenhang

Overlap op het terrein van de verhalende lectuur doet zich voor tussen bibliotheek en marktsector (de boekhandel). Zoals vermeld in §3.1.3 geldt hetzelfde voor de circulatie van boeken uit het non-fictiongenre. Omdat de beschikbare gegevens vaak niet toelaten om een onderscheid tussen informatieve en verhalende boeken te maken, zal de overlap tussen bibliotheek en boekhandel voor beide soorten boeken te zamen worden behandeld. In 1980 heeft circa 60% van het boekenpubliek zijn laatstgelezen boek direct of indirect aan het verkoopkanaal ontleend, 28% had zijn laatstgelezen boek verworven via het uitleencircuit van de bibliotheek. De betekenis van het informele leenverkeer blijkt uit het gegeven dat 17% zijn laatstgelezen boek van een familielid of kennis had geleend.¹²

In 1983 waren er circa 4,2 miljoen bibliotheekleden ingeschreven, waarvan 2,3 miljoen personen jonger dan 18 jaar.¹³ Van de personen van 18 jaar en ouder is 26% ingeschreven bij een bibliotheek. Dat is ongeveer de helft van het aantal personen dat wel eens een boek koopt om zelf te lezen, namelijk 53%. Er bestaat tussen beide groepen een aanzienlijke overlap, hetgeen blijkt uit het feit dat van de boekkopers 35% lid is van een bibliotheek, terwijl van de bibliotheekleden 72% wel eens een boek koopt.¹⁴

De kenmerken van beide groepen vertonen dan ook slechts geringe verschillen (zie tabellen 3 en 9).

Voor een oordeel over deze overlap tussen gesubsidieerde en de marktsector moet ook de aard van het aanbod in de beschouwing worden betrokken. Bibliotheken bieden in bepaalde opzichten een breder aanbod dan de boekhandel (bijvoorbeeld uitgaven die niet in de handel zijn). Tevens is in vele regio's de bibliotheek beter bereikbaar dan een welvoorzien boekhandel. Hierdoor kan de bibliotheek vaak voorzien in diensten die de marktsector niet direct biedt. Ook biedt de bibliotheek in die zin meer dan de marktsector, dat lenen bij de bibliotheek goedkoper is dan kopen bij de boekhandel. Voor zover de bibliotheek aanbod biedt dat de boekhandel (ter plaatse) niet verzorgt, kan van een marktaanvullende rol van de bibliotheek worden gesproken. De mogelijkheid om voor betrekkelijk weinig geld boeken te lezen, kan ten dienste zijn van educatie en cultuurspreiding. Dit is echter niet voor het gehele functioneren van deze voorziening het geval. De bibliotheek biedt tegenwoordig vrijwel het gehele assortiment aan boeken dat op de markt wordt gebracht, te leen aan. Het uitgangspunt dat de bibliotheek er is om het lezen te bevorderen van boeken die aan bepaalde (morele of kwalitatieve) normen voldoen, is thans goeddeels verlaten. Bij een onderzoek bleek 15% van de uitgeleende boeken te behoren tot het literaire genre,¹⁵ exact hetzelfde aandeel als bij de verkochte boeken.¹⁶

In het verleden is het streven naar een zo attractief mogelijk aanbod voor zoveel mogelijk mensen wel verdedigd vanuit de verwachting dat hiermee publiek zou kunnen worden verworven dat zich geleidelijk ook voor lectuur van een minder toegankelijk niveau zou gaan interesseren. Het vertrouwen in deze strategie is inmiddels echter sterk gedaald.

Thans moet worden aangenomen dat de bibliotheken in vele gevallen voorzien in lectuur die, indien deze niet geleend zou kunnen worden, via het verkoopkanaal zou worden betrokken. Door de inhoud van een deel van de boeken, kan de overlap in veel gevallen niet worden verdedigd op grond van overwegingen van cultuurspreiding of volksontwikkeling. Op lange termijn kan zelfs een disfunctioneel effect optreden, doordat aan de marktsector (de uitgeverijen) inkomsten worden onthouden. Uitgaven met minder verkoopperspectieven, maar mogelijk hoge waarde voor een pluriforme meningsvorming of in cultureel opzicht, zouden hierdoor in de toekomst minder vaak op de markt kunnen worden gebracht. Dit zou lijnrecht in tegenstelling zijn tot de doelstellingen ten aanzien van informatie en cultuur. Aanbeveling verdient daarom dat het bibliotheekbeleid ten aanzien van lectuur meer aansluiting zoekt bij het cultuurbeleid. Dit zou inhouden dat wordt gestreefd naar een aanvullende rol ten opzichte van de boekhandel. Een en ander zou in ieder geval moeten betekenen dat weer meer plaats wordt ingeruimd voor een selectie op grond van culturele kwaliteitsoordelen. Daarnaast zou een stelsel van gedifferentieerde uitleenvergoedingen verfijningen in het beleid kunnen aanbrengen. Voor het werk van populaire auteurs, waarvoor het publiek geen nadere aansporing behoeft, zou in een dergelijk stelsel een hogere vergoeding gevraagd kunnen worden dan voor werken die deze publieke belangstelling nog ontberen.

4.2 Drama

4.2.1 *Overzicht van het terrein*

Onder drama wordt hier verstaan theateruitvoeringen en langs technische weg geproduceerde equivalenten hiervan: de speelfilm en de televisiespelen, -series en -films. De belangrijkste overheidsvoorzieningen op dit terrein zijn de televisie, de gesubsidieerde theatervoorstellingen en de filmhuizen. In de marktsector zijn de bioscopen en het niet-gesubsidieerde theater het belangrijkste. Thans verwerven ook voorbespeelde videobanden zich hier een belangrijke plaats. In de informele sector moeten vooral het amateurtoneel en -ballet worden genoemd.

Op de televisie vult de programmacategorie drama (Nederlandse en buitenlandse televisiespelen, -series en -films) 27% van de zendtijd in de avonduren.¹⁷ Deze uitzendingen trekken een kijkerspubliek van gemiddeld circa 2 miljoen personen.¹⁸ In 1983 werden via de Nederlandse televisie in totaal 141 bioscoopfilms uitgezonden.¹⁹ Dit is beduidend meer dan in de voorafgaande jaren, door de invoering eind 1982 van extra zendtijd in de late vrijdag- en zaterdagavond, speciaal voor de uitzending van bioscoopfilms. Het publiek voor in de avond uitgezonden films overtreft in omvang nog dat

van de categorie drama als geheel: gemiddeld kijken er 2,3 miljoen personen naar.

Bij het levend theater (toneel, mime, ballet en dergelijke) werden in de gesubsidieerde sector in het seizoen 1980/1981 ruim 20.000 uitvoeringen geregistreerd, die bijna 3 miljoen bezoekers trokken.²⁰ Het aantal vrije producties en amateurvoorstellingen is niet bekend. Gegevens uit de periode dat gemakkelijksbelasting nog op grote schaal werd geheven (vóór 1975), wijzen erop dat het bezoek in deze sector niet veel onderdoet voor dat in de gesubsidieerde sector.²¹

Er zijn thans circa 550 bioscoopzalen, waar gemiddeld 330 hoofdfilms per jaar worden uitgebracht.²² Het aantal bezoekers van de bioscoop vertoont de laatste jaren een scherpe daling, na in de jaren zeventig vrij stabiel te zijn gebleven. In 1983 werden 21,6 miljoen bezoekers geteld.²³ In de loop van een jaar bezoekt 43% van de Nederlanders vanaf 18 jaar wel eens een bioscoop. Het publiek kenmerkt zich vooral door de gemiddeld lage leeftijd: ouderen hebben sinds de jaren vijftig in snel tempo de bioscoop de rug toegekeerd. Personen jonger dan 35 jaar, ongehuwden en personen met een relatief hoge opleiding zijn onder het huidige bioscooppubliek sterk oververtegenwoordigd.²⁴

Aan filmhuizen telt ons land er thans circa 140 met een tenminste wekelijkse vertoningsfrequentie, terwijl nog circa 5.000 instellingen incidenteel filmvertoningen organiseren. De omvang van het bezoek aan de filmhuizen wordt geschat op 400.000, terwijl de overige 'alternatieve' filmvertonende instellingen nog circa 250.000 bezoekers trekken.²⁵ De kring van filmhuisbezoekers omvat 3% van de bevolking vanaf 18 jaar. De karakteristieken van het filmhuispubliek komen vrijwel overeen met die van het bioscooppubliek (zie tabellen 3 en 9).²⁶

4.2.2 Het beleid

Accommodaties voor theateruitvoeringen (schouwburgen en dergelijke) worden doorgaans in de exploitatie gesteund door de gemeenten. Ten aanzien van de meeste gezelschappen vigeert een systeem van koppelsubsidies, waarbij het rijk bijna 60% van het exploitatietekort financiert en de lagere overheden de rest. In het seizoen 1981/1982 werden door de rijksoverheid 41 beroepsgezelschappen voor toneel, 18 voor mime en 6 voor ballet en dans gesubsidieerd, voor een totaal van circa f80 miljoen.²⁷ Dit systeem is uiterst gevoelig voor beperkingen van de bijdrage van één der subsidiënten (in de praktijk veelal één der lagere overheden), daar dit de overige in staat stelt eveneens hun bijdrage te verminderen. De huidige economische situatie laat niet toe dat het rijk in alle gevallen de hierdoor ontstane tekorten aanvult, en daardoor kan een relatief bescheiden bezuiniging het voortbestaan van een groep al snel in gevaar brengen. Thans zijn er nieuwe beleidsvoornemens, die een eind beogen te maken aan het systeem van koppelsubsidies. De verantwoordelijkheid voor een gezelschap moet geheel bij één overheidslaag gaan berusten, doorgaans het rijk.²⁸

De afgelopen decennia is vooral ten aanzien van de dramatische podiumkunsten door de subsidiërende overheid en diens adviseur, de Raad voor de Kunst, sterk de nadruk gelegd op de vernieuwende waarde van het gebodene. Een stimulans om voeling te houden met een breder publiek dan de culturele voorhoede ontbrak nagenoeg. Waarschijnlijk als gevolg hiervan is de afstand tussen het gesubsidieerde en het niet-gesubsidieerde theater sterk toegenomen. Ook dit getij lijkt thans te keren. Experimenten zijn aangekondigd waarbij niet louter het exploitatietekort van een gezelschap wordt aangevuld, maar waarbij het batig saldo van de eigen verrichtingen ter beschikking van dit gezelschap blijft, zonder dat dit op de overheidsbijdrage in mindering wordt gebracht.²⁹ Dit kan een wat meer op de vraag afgestemd aanbod bevorderen.

Zoals reeds in de voorgaande hoofdstukken aan de orde kwam, wordt het overheidsbeleid ten aanzien van de omroep voornamelijk gekenmerkt door onthouding van inhoudelijke bemoeiing. Deze beperkt zich vrijwel tot het volledige programmavoorschrift (zowel informatie, educatie en cultuur als verstrooiing in een redelijke onderlinge verhouding). Voor het overige zijn slechts enkele initiatieven te noemen om de band tussen televisiedrama enerzijds en toneel en film anderzijds nauwer aan te halen.³⁰

Niet alleen het gesubsidieerde theater en de marktsector bij levende uitvoeringen, maar ook live-toneel en tv-drama staan vrijwel volledig los van elkaar. Terwijl voorheen omroeporganisaties regelmatig gebruik maakten van afzonderlijke acteurs en actrices van gesubsidieerde gezelschappen, putten de omroepen thans hun incidentele behoefte aan spelers overwegend uit de markt van free-lancers. Dit is mogelijk gemaakt door de toegenomen betekenis van ad hoc en commerciële theaterproducties. Het gevolg is dat vooral bij het gesubsidieerde toneel een verregaande vervlechting is opgetreden tussen expressievorm en wijze van openbaarmaking: bepaalde vormen van toneel zijn uitsluitend in het theater te aanschouwen. De minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur heeft aangekondigd hierin verandering te willen brengen. Hiertoe zullen in de toekomst in de subsidievoorwaarden van theatergezelschappen voorwaarden opgenomen worden aangaande de relatie met het medium televisie.³¹

Film is niet alleen object van overheidsbeleid als autonome professionele kunstuiting, maar ook onder meer als medium voor voorlichting en educatie. Deze studie beperkt zich tot het eerstgenoemde. Lange tijd ontbrak er een beleid voor de verspreiding van waardevolle, maar niet voor bioscoopexploitatie aantrekkelijke buitenlandse films. In het verlengde van het reeds lang bestaande particulier initiatief door film liefhebbers (filmiga's en dergelijke) ontstonden in het afgelopen decennium non-profit of semi-commerciële instellingen die de bedoelde films in roulatie brachten. Deze instellingen distribueren de minder populaire films over sociaal-culturele instellingen en filmhuizen. Van de subsidiëring van dit zogenaamde alternatieve filmcircuit neemt het ministerie van WVC de subsidie aan distributeurs voor zijn rekening, terwijl de gemeenten de filmhuizen subsidiëren.

4.2.3 Samenhang

Op het terrein van het drama bestaat een aantal mogelijke vormen van overlap. Zowel bij levend theater als bij film zijn er gesubsidieerde naast niet-gesubsidieerde varianten. Voorts kunnen theater en film beide zowel in de schouwburg, respectievelijk bioscoop of filmhuis worden gezien als op de televisie. Op deze verschillende vormen van overlap wordt nu achtereenvolgens ingegaan.

Zoals vermeld in §4.2.2 zijn het gesubsidieerde en het niet-gesubsidieerde theater naar de aard van het aanbod de afgelopen periode uiteengedreven. Dit is niet uitsluitend het gevolg van verschillen in de ontvankelijkheid voor wensen van een breed publiek. Ook factoren als de omvang van de bezetting spelen hierbij een rol: stukken die een groot aantal acteurs vereisen zijn commercieel nauwelijks rendabel te exploiteren. Eerder dan overlap moet hier het probleem worden gesignaleerd dat beide sectoren zozeer uiteen zijn gedreven, dat er een 'middengebied' is ontstaan dat door geen van beide wordt aangeboden, terwijl hiervoor waarschijnlijk wel belangstelling onder het publiek aanwezig is. Maatregelen zoals genoemd in §4.2.2 zullen hier wellicht in tegemoet komen.

Hoewel filmhuizen zijn ontstaan als een aanvulling op een lacune in het bioscoopaanbod, is het aanbod van beide circuits elkaar steeds meer gaan benaderen.³² Er bestaat dan ook een duidelijke overlap tussen de bezoekers van beide instellingen: van de filmhuisbezoekers heeft 84% in hetzelfde jaar tevens een bioscoop bezocht.³³

De filmhuisbezoekers kunnen worden beschouwd als een vrij klein en gepriviliegeerd deel van het bioscooppubliek. Deze gesubsidieerde voorziening staat dan ook niet ten dienste van (sociale) cultuurspreiding, maar van een aanvulling van de markt. De betekenis hiervan kan wisselen met de betreffende regio. Buiten de grote steden zijn vaak slechts weinig bioscopen in een gebied beschikbaar en vertonen deze slechts zelden films van hoge culturele waarde. Een filmhuis kan in een dergelijke situatie marktaanvullend werken door films te vertonen die elders in bioscopen te zien zijn. In meer stedelijke gebieden echter zal het filmhuis zich moeten profileren met films die niet in de bioscopen worden gedraaid. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan de Nederlandse kunstzinnige films, die door een in de laatste jaren vrij sterk verhoogde overheidsbijdrage aan deze tak van cultuur op ruime schaal beschikbaar komen. In de huidige praktijk echter blijken vaak conflicten te rijzen over de vraag in welk van beide circuits bepaalde films mogen worden vertoond.³⁴ Het vasthouden aan een stringente scheiding tussen twee circuits van vertoningsruimten en distributeurs, namelijk commercieel en niet-commercieel, lijkt in de toekomst vrijwel onmogelijk en ook niet gewenst. Er wordt door de belanghebbende partijen thans gewerkt aan verbetering van de huidige situatie.

Op de (thans vrijwel afwezige) relatie tussen gesubsidieerd theater en televisie is reeds ingegaan in §4.2.2. Op deze plaats zou daaraan kunnen

worden toegevoegd dat een marktaanvullende oriëntatie bij de overheid ook een positief gebruik zou kunnen maken van de nieuwe technologische mogelijkheden. Gedacht zou kunnen worden aan de verspreiding op videoband van toneelproducties waarvoor geen groot publiek kan worden verwacht. Hierbij zouden distributiecentra als de bibliotheken kunnen worden ingeschakeld.

Enige opmerkingen aangaande de relatie tussen televisie en film sluiten deze beschouwing over theater af. Televisie is, vanwege zijn grote aantrekkingskracht op het publiek, voor de bioscoopwereld zeer bedreigend. Omdat het bioscoopbezoek een sterk dalende tendens vertoonde tijdens de opkomst van de televisie, is door velen aangenomen dat tussen beide een direct verband bestaat. Hoewel bij deze relatie de kanttekening kan worden gemaakt dat de teruggang in het bioscoopbezoek ook reeds voorafgaande aan de invoering van televisie gaande was, is te verwachten dat de balans steeds verder in het voordeel van de televisie zal doorslaan. Zo wees een recente enquête uit dat het zien van een film in een filmzaal of thuis op het beeldscherm ook door bioscoopgangers als gelijkwaardige alternatieven worden gezien.³⁵ Er moet dus worden geconstateerd dat vertoning van film op televisie het bezoek aan een filmzaal kan substitueren en dit vermoedelijk ook steeds vaker zal doen. De omroep beconcurrereert hier dus de marktsector en wel op vrijwel elk niveau van kwaliteit. De omroep berust dan ook niet op de doelstelling van marktaanvulling maar van organisatie van de markt. Dit houdt in dat de omroep een veelomvattend aanbod nastreeft. Wel kan worden geconstateerd dat het voor cultuurspreiding machtige medium televisie in de huidige constellatie voor de overheid nauwelijks mogelijkheden biedt om expliciet cultuurpolitieke doeleinden na te streven. Zij moet hier volstaan met de aanvullende taak welke de NOS is opgelegd. Voor de produktie van Nederlandse speelfilms zou een zekere vorm van integratie tussen filmsector en omroep belangrijke resultaten kunnen opleveren. De televisiekijkers zullen hiermee zeer gebaat zijn. De belangstelling voor Nederlandse film is namelijk zeer groot. In de jaren zeventig trokken zij gemiddeld 3,3 miljoen bioscoopbezoekers per jaar, dit is 12% van het totaal aantal bezoekers.³⁶ Omdat Nederlandse films circa 4% uitmaken van het totaal aan uitgebrachte films,³⁷ betekent dit dat deze films gemiddeld 3 à 4 maal zoveel publiek trekken als buitenlandse films. Nog veel groter is het succes van deze films bij vertoning op de televisie. De kijkdichtheid van Nederlandse films tussen 1971 en 1979 was gemiddeld 38%, dat betekent ruim 4 miljoen kijkers van 12 jaar en ouder. Vrijwel alle uitgezonden films trokken via televisie meer kijkers dan de best bezochte Nederlandse speelfilm in de bioscoop.³⁸ Om het aanbod van Nederlandse films met een cultureel kwaliteitsniveau te bevorderen dienen obstakels voor een positieve samenwerking tussen filmproduktie en televisiebedrijf te worden weggenomen. Deze liggen onder meer in de versnippering van fondsen over verschillende omroeporganisaties. Afzonderlijke omroepen zijn wel in staat om een low-budgetfilm mede te financieren, maar geen hoofdfilm in kostbaarder enscenering. De minister van WVC heeft het initiatief genomen om coproducties tussen filmproducenten en omroepen te bevorderen.³⁹

4.3 Muziek

4.3.1 Overzicht van het terrein

Muziek kent eveneens een aantal verschillende distributiekkanalen. Het meest omvangrijke deel van die muziekvoorziening is gericht op het individuele gebruik: omroep, platen en banden. De Nederlandse muziekgenders Hilversum III en IV bereiken dagelijks rond het middaguur, wanneer de radio het meest wordt gebruikt, gemiddeld circa 1,8 miljoen luisteraars. (Het populaire muziekstation Hilversum III zorgt alleen al voor 1,7 miljoen.)⁴⁰ Daarnaast zijn er de illegale radiozenders, die eveneens een groot deel van hun uitzendingen met muziek vullen.

Evenals van radio kan in beginsel vrijwel iedereen gebruik maken van platen of banden, want het bezit van afspeelapparatuur is vrijwel algemeen geworden. In 1980 was in 89% van de huishoudens een platenspeler aanwezig en in 79% band- of cassette-apparatuur. Als gevolg hiervan kunnen in 96% van de huishoudingen platen, banden of cassettes worden afgespeeld.⁴¹ Het aanbod van geluidsdragers wordt via een verkoop- en via een uitleencircuit gedistribueerd. In vergelijking met de distributie van boeken is het uitleencircuit minder belangrijk voor muziekopnamen. In 1983 werden 35 miljoen platen en cassettes verkocht⁴² en 4 miljoen uitgeleend via bibliotheken.⁴³ Dit laatste zou neerkomen op ruim 10% van de totale jaarlijkse verspreiding van geluidsdragers. Dit aandeel is verdubbeld sinds 1979, vooral door een sterke afname in de verkoop van geluidsdragers.⁴⁴ Bij de levende muziekuitvoeringen realiseerde de gesubsidieerde muziekvoorziening (concert, opera, operette) in het seizoen 1981/1982 ruim 2.200 uitvoeringen voor circa 1,5 miljoen bezoekers.⁴⁵ Daarbij moet nog het publiek voor kamermuziek gevoegd worden. Dit wordt niet systematisch geregistreerd. Het meest recente beschikbare gegeven dateert uit seizoen 1976/1977, toen circa 2.500 concerten en 250.000 bezoekers werden geteld.⁴⁶ De omzet van andere levende uitvoeringen (amateuruitvoeringen en lichte muziek) wordt niet geregistreerd. Uit publieksonderzoek kan dit aantal ook op minstens 1,5 miljoen worden geschat, zodat het totaal aantal bezoekers van levende muziek in de buurt van de 3 miljoen komt.⁴⁷

4.3.2 Het beleid

De overheid houdt zich op het terrein van de muziekvoorziening voornamelijk bezig met de omroep, de gesubsidieerde ensembles (voornamelijk symfonie-orkesten en operagezelschappen, en voorts kamermuziek en jazz) en de uitleencentra voor grammofonplaten.

Voor het beleid ten aanzien van muziek via de omroep geldt in grote lijnen hetzelfde als voor drama: de opstelling van de overheid is er vooral een van niet-inmenging (zie §4.2.2). Een uitzondering hierop vormde de initiërende bemoeienis van het ministerie van CRM met het totstandkomen van de klassieke-muziekgender Hilversum IV en met de zogenaamde zenderkleuring

op de radio. Er blijft hier echter sprake van een zeer globale vorm van sturing.

De omroep houdt zich niet alleen met muziek bezig door het uitzenden van grammofoonplaten of andere opnamen. De Nederlandse Omroep Stichting houdt ten dienste van de omroepverenigingen vijf orkesten in stand, waarvan vier zich vrijwel geheel op het terrein van de klassieke muziek bewegen.

De overheid draagt bij aan de beluistering van levende muziek op het podium door een exploitatiesubsidie aan 15 orkesten en 3 opera- of operettegezelschappen. In 1980 bedroeg de bijdrage van de rijksoverheid respectievelijk f108 miljoen en f37 miljoen.⁴⁸ Voorts worden (voornamelijk podium-) subsidies verstrekt ten behoeve van kamermuziek, jazz en geïmproviseerde muziek. Overheidssteun aan popmuziek verkeert thans in een beginnend stadium. Ook bij de orkesten heeft de minister het voornemen een nauwere samenwerking met de omroepen in de subsidievoorwaarden op te nemen.⁴⁹

Een zeer belangrijke bijdrage aan de beluistering van muziek in zalen is de steun (veelal van de lagere overheden) aan de accommodaties waarin de uitvoeringen plaatsvinden. In 1983 stond hiervoor f129 miljoen op de begroting.⁵⁰ Dit cijfer omvat alle culturele accommodaties en kan dus niet alleen aan muziek worden toegerekend.

4.3.3 Samenhang

Bij muziek komen, evenals bij drama (zie 4.2.3), beide vormen van overlap voor, die in hoofdstuk 1 werden onderscheiden. Dit houdt in dat er gelijksoortig aanbod wordt verspreid via verschillende kanalen, namelijk omroep, geluidsdragers en live uitvoeringen, en dat er ook vergelijkbaar aanbod wordt verspreid in de gesubsidieerde en de marktsector. Op deze laatste vorm van overlap wordt eerst ingegaan.

Hoewel de omroep in Nederland geen officieel toegestane pendant in de marktsector kent, neemt sinds enkele jaren het verschijnsel van de piraten(radio)zender sterk toe. Het muziekrepertoire dat deze stations brengen, en waaraan ze waarschijnlijk voor een belangrijk deel hun populariteit danken, bestaat grotendeels uit het populaire genre in de Nederlandse taal of in het regionale dialect.⁵¹ Op grond hiervan wordt de bloei van deze vorm van radio wel opgevat als reactie op de muziekselectie van de Hilversumse zenders, die teveel op het Angelsaksische cultuurgebied zou zijn georiënteerd. Dit wijst erop dat de officiële Nederlandse omroep op dit punt tekort schiet in (sociaal-culturele) pluriformiteit.

Geluidsdragers kunnen in de handel worden aangeschaft of in de openbare bibliotheek worden geleend. Van laatstgenoemde mogelijkheid maakt 4% van de bevolking vanaf 15 jaar wel eens gebruik.⁵² In veel gevallen zijn platenuitleencentra even weinig selectief in hun collectie als bibliotheken ten aanzien van het gedrukte aanbod (zie §4.1.2). Het assortiment omvat alle genres, van serieus klassiek tot populaire muziek. Dit betekent dat de uitleen van geluidsdragers 'op alle fronten' een concurrent vormt voor de

platenhandel, in plaats van een aanvulling die op cultuurpolitieke gronden kan worden gerechtvaardigd.

Bij de uitvoeringen van levende muziek tenslotte doet zich relatief weinig overlap tussen vergelijkbare gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde muziek voor. In grote lijnen bestaat er namelijk een taakverdeling tussen de gesubsidieerde en de niet-gesubsidieerde muziekvoorziening. De eerste omvat de zogenaamde klassieke muziek (symfonische werken, opera, kamermuziek) en de jazz (hoewel uitvoeringen van beide genoemde muziekgenres ook wel op commerciële basis worden georganiseerd). De tweede bestaat vooral uit het populaire genre, musical en popmuziek. (Popmuziek wordt sinds kort wel door de overheid gesteund, maar dit betreft niet de uitvoeringen of de ensembles als zodanig, maar voornamelijk faciliteiten als oefenruimten en opnamemogelijkheden.)

Deze verdeling tussen marktsector en gesubsidieerde sector kan voor een groot deel worden verklaard vanuit een marktaanvullend beleid van de overheid: gesteund wordt datgene dat zich op de vrije markt niet zelfstandig zou kunnen handhaven. Uiteraard kan hierbij niet exact worden aangegeven waar de grens ligt. Welvaart en de interesse voor cultuur onder het publiek, alsmede het oordeel van de overheid over de wenselijke omvang van het aanbod, spelen hierbij een belangrijke rol, evenals de opvattingen over de wijze waarop culturele instellingen inkomsten kunnen verwerven. Dit laatste komt bijvoorbeeld tot uiting in de positiever wordende houding van de overheid tegenover sponsoring van kunst.

Als een meer nijpend probleem dan de verhouding tussen de gesubsidieerde en de niet-gesubsidieerde sector geldt bij muziek reeds een aantal jaren de verhouding tussen de bijdragen voor de verschillende gesubsidieerde genres. Algemeen ondersecreven is langzamerhand het oordeel dat de verhouding tussen symfonische muziek en opera enerzijds, en kamermuziek, jazz en geïmproviseerde muziek anderzijds te zeer in het voordeel is van de eerste groep. Maatregelen om hierin verbetering te brengen zijn door de minister van WVC in het vooruitzicht gesteld.⁵³

Overlap tussen verschillende verspreidingskanalen komt bij muziek voor tussen radio, geluidsdragers en live-uitvoeringen. Omdat bij de laatste vooral de klassieke muziek door de overheid actief wordt bevorderd, is de overlap hiervan met radio en geluidsdragers alleen voor deze muziek bezien. Er is circa 80 uur per week klassieke muziek op de Nederlandse radio. Circa 70% van dit aanbod wordt uitgezonden op Hilversum IV. In de loop van een week luistert 32% van de bevolking (van 12 jaar en ouder) wel eens naar klassieke muziek op de radio, gedurende gemiddeld 2,6 uur per week. Naar Hilversum IV luistert 21% van de bevolking in de loop van een week wel eens.⁵⁴ Ook de televisie biedt klassieke muziek; hieraan zijn gemiddeld twee programma's per week gewijd, die gemiddeld 450.000 kijkers trekken.⁵⁵ Het publiek van Hilversum IV luisteraars kent een sterke oververtegenwoordiging van personen uit de hogere opleidingsgroepen en sociale klassen, en van de leeftijdsgroep van 40 tot 60 jaar. Personen beneden 20 jaar zijn sterk ondervertegenwoordigd. Vrijwel hetzelfde geldt voor de bezoekers van een

klassiek concert, opera of operette. Het zijn dan ook vaak dezelfde personen. Van degenen die in de loop van een week naar Hilversum IV luisteren, heeft 55% in het afgelopen jaar een concert van klassieke muziek bezocht, tegen 20% van de bevolking als geheel (12 jaar en ouder). Omgekeerd luistert 13% van de bezoekers van klassieke concerten dagelijks naar klassieke muziek op de radio, en nog eens 59% tenminste wekelijks. Te zamen dus 72%, tegen 32% van de bevolking als geheel.⁵⁶

Ook het gebruik van afspeelapparatuur om klassieke muziek te horen en het bezoek aan klassieke concerten overlappen elkaar sterk. Er kan worden geschat dat er per jaar 3,4 miljoen klassieke langspeelplaten verkocht worden.⁵⁷ Bezoekers aan podiumuitvoeringen van klassieke muziek bezitten meer klassieke platen dan anderen en omgekeerd. Het bezit van klassieke platen is veel meer verbreid dan het bezoek aan klassieke concerten: 13% van de bevolking gaat in de loop van een jaar naar een klassiek concert, terwijl 56% klassieke platen bezit. Terwijl onder de concertbezoekers slechts een minderheid (minder dan 10%) geen platen bezit, bezocht veruit het grootste deel (70%) van degenen met een min of meer omvangrijke klassieke platencollectie nooit een concert.⁵⁸ De achtergrondkenmerken van concertbezoekers en kopers van klassieke platen komen grotendeels overeen. Beide groepen hebben een relatief hoge opleiding en behoren tot de hogere sociale klassen. Het belangrijkste verschil tussen beide groepen betreft de gemiddelde leeftijd: deze bedraagt voor concertbezoekers 50 jaar, voor platenkopers 39 jaar. De onderzoekers die dit vaststelden, merken dan ook op dat 'het de ouderen zijn die het meest aan de traditionele concertzaal zijn blijven hangen en deze onvervangbaar vinden'.⁵⁹

Evenals de radio worden dus ook geluidsdragers door de liefhebbers van klassieke muziek intensief benut. Dit geldt zowel voor de bezoekers van klassieke concerten als voor degenen die geen gebruik maken van deze traditioneel overgeleverde wijze van overdracht. Opnieuw wordt hier het belang van elektronische media onderstreept waar het gaat om de sociale spreiding van het cultureel muzikaal erfgoed.

Op grond van deze gegevens zou moeten worden aanbevolen om bij de spreiding van klassieke muziek een sterker accent te leggen op radio en geluidsdragers. Hierop wordt teruggekomen in hoofdstuk 6.

4.4 Beeldende kunst

4.4.1 Overzicht van het terrein

Evenals van de meeste andere vormen van cultuur, kan van beeldende kunst kennis worden genomen in openbare ruimten en door middel van thuisconsumptie, en kan in het laatste geval de verwerving zowel via kopen als lenen zijn beslag krijgen. Ook een ander, in deze studie veel gehanteerd onderscheid is hier van toepassing: de belangstellende kan het originele kunstwerk ter plaatse bezichtigen of zich op de hoogte stellen met behulp van een gereproduceerde afbeelding. De openbare ruimten die dienen tot het tonen van beeldende kunst zijn vooral de (kunst)musea, de

tentoonstellingsruimten en de galeries van de kunsthandel. Ook in horecagelegenheden en andere bedrijven wordt wel kunst geëxposeerd of te koop aangeboden. Kopen van beeldende kunst vindt, behalve direct bij de kunstenaar, vooral plaats bij galeries en kunstuitlenencentra. Voor het lenen van kunst zijn de kunstuitlenencentra in het leven geroepen.

De verspreiding van beeldende kunst in gereproduceerde (gedrukte) vorm heeft een grote omvang. Een deel hiervan wordt gevormd door afbeeldingen van originelen die in het bezit zijn van kunstmusea. Hierbij kunnen ook de kunstboeken worden genoemd. Er wordt echter ook op grote schaal wandversiering speciaal voor verspreiding door middel van druktechnieken ontworpen, evenals illustratiemateriaal voor boeken, periodieken, enzovoort. Cartoons en stripverhalen vormen een afzonderlijk genre dat tot de beeldende kunst zou kunnen worden gerekend.

Ook vormt de televisie een medium voor de verbreiding van beeldende kunst in gereproduceerde vorm. Een voorbeeld hiervan is de serie Honderd beroemde schilderijen. Voorts wordt in kunstprogramma's bekendheid gegeven aan tentoonstellingen en dergelijke.

De gesubsidieerde sector houdt zich, behalve met televisie, voornamelijk bezig met de (kunst)musea, de tentoonstellingsruimten en de kunstuitlenencentra. De marktsector heeft de overhand bij de verspreiding van gereproduceerde afbeeldingen en de verkoop van originelen via galeries. Sinds de afschaffing van een tegemoetkoming door het rijk in de aankoopssom van kunstwerken (ASK) in 1978, is de overheidssteun geheel uit deze sector verdwenen. Een herinvoering wordt thans echter overwogen.⁶⁰

Er zijn in Nederland 74 musea waar beeldende kunst een belangrijk onderdeel van de collectie vormt. Deze registreerden in 1982 5,1 miljoen bezoeken.⁶¹ De circa 500 tentoonstellingsruimten die ons land rijk is, organiseerden in 1980 ruim 3.900, en de circa 600 galeries ruim 5.600 exposities.⁶² De circa 90 kunstuitlenencentra (inclusief dependances en filialen) telden in 1981 ruim 30.000 particuliere gebruikers.⁶³ Het aantal uitleningen bedroeg in 1982 circa 85.000. Er werden in 1981 circa 4.500 werken via kunstuitlenencentra verkocht, tegen een waarde van circa f1,8 miljoen.⁶⁴

Er is een duidelijke concentratie van belangstellenden in beeldende kunstvoorzieningen in het westen van het land. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het feit dat rond twee derde van de uitleenactiviteiten plaatsvindt in Noord- en Zuid-Holland.⁶⁵ Galeries zijn eveneens geconcentreerd in de Randstad. De regionale spreiding van tentoonstellingsruimten wijkt hiervan af. Deze zijn juist sterk vertegenwoordigd in gebieden met relatief weinig galeries.⁶⁶ Kennelijk bestaat tussen beide een aanvullende relatie.

4.4.2 Het Beleid

Naar financiële steun en aantallen bezoekers zijn de musea de belangrijkste overheidsvoorziening voor de kennisname van beeldende kunst door het publiek. De inkomsten van deze musea zijn voor ongeveer 80% van rijk, provincie en (vooral) gemeenten afkomstig en voor 8% uit entreegelden.

(Door recente invoering of verhoging van toegangsprijzen zal deze verhouding waarschijnlijk iets verschuiven.) In totaal ontvingen de musea voor beeldende kunst, inclusief de gemengde musea waar beeldende kunst een belangrijk deel van de collectie vormt, in 1980 voor circa f115 miljoen overheidssubsidie.⁶⁷

Voor musea geldt, evenals voor bibliotheken en de omroep, dat deze zich niet alleen bewegen op het terrein van de cultuur, maar eveneens op dat van de informaticvoorziening. Met name de laatste jaren is het educatieve werk van musea sterk bevorderd. Er wordt hier daarom niet alleen ingegaan op de taak van de kunstmusea, maar ook op die van de overige musea (zie §3.3). De verzamelingen in de musea strekken zich uit over een zeer breed terrein: volkenkunde, religie, geschiedenis, natuurwetenschappen, techniek, kunst en kunstnijverheid. Musea met een belangrijk aandeel beeldende kunst vormen ongeveer 15% van het totale aantal, maar hieronder zijn wel de meeste musea met de grootste bezoekersaantallen. Indien men dit deel apart zet, kan men stellen dat het overige museabeleid zich richt op zaken van oudheidkundige waarde. Hieronder zijn veel onderwerpen, die in eigentijdse gedaante niets met het beleid van culturele zaken te maken hebben, zoals de ontwikkeling van de techniek, van de biologie, de derde wereld, en dergelijke.⁶⁸ Het rijk financiert een twintigtal rijksmusea en subsidieert ruim een zestigtal andere musea. De verzamelingen van deze laatste zijn praktisch even divers als het landelijke museale bezit. In verband met de zeer uiteenlopende ontstaanswijzen van de museale verzamelingen (verstatelijking van collecties van de stadhouders, particulier initiatief, schenkingen enzovoort) bestaat er namelijk weinig thematische systematiek in het landelijke museumaanbod. Er zijn verschillende gemeentelijke musea met kunstcollecties van internationale betekenis, maar ook rijksmusea of door het rijk gesubsidieerde musea met een oudheidkundige streekverzameling. Tentoonstellingsruimten worden doorgaans eveneens gesubsidieerd in de exploitatiekosten. Er zijn echter geen gegevens beschikbaar over de omvang van deze overheidssteun, met name omdat deze voorziening veelal onderdeel vormt van een complexer geheel, bijvoorbeeld een cultureel centrum. Kunstuitleencentra ontvingen in 1981 f4,3 miljoen aan rijks gelden en f1,6 miljoen aan gemeentelijke en provinciale bijdragen. Bij de subsidiëring door de lagere overheden, is die in natura (personeel, huisvesting, kunstwerken enzovoort) niet inbegrepen.⁶⁹

Nadat in 1955 de Stichting Beeldende Kunst te Amsterdam was begonnen met het uitlenen van beeldende kunst, is er vanaf 1971 een groot aantal aanverwante instellingen in het leven geroepen. Daarbij is een organisatorische tweedeling ontstaan, die tot uiting komt in de splitsing in twee landelijke organisaties: de Federatie Kunstuitleen en de Vereniging Overleg van Artotheken. In 1980 waren er twintig uitleencentra van het eerste type en 15 van het tweede.⁷⁰ Bij de Federatie Kunstuitleen zijn aangesloten de centra die met het 'SBK-systeem' werken, zo genoemd naar de reeds vermelde pionier op dit gebied. Deze centra huren werk van beeldende kunstenaars, die daarvoor een huurvergoeding krijgen uitbetaald. Bij de uitleen van kunstwerken wordt voornamelijk het huurkoopsysteem toegepast. Dit houdt

in dat een gedeelte van het abonnementsgeld voor de abonnees wordt gereserveerd als spaartegoed. Dit tegoed moet de abonnee gebruiken voor de aankoop van een kunstwerk uit de collectie van het kunstuitleencentrum. Het huren van kunst bij SBK-centra leidt dus in de praktijk vaak tot de aankoop van kunst.

De centra die lid zijn van de Vereniging Overleg van Artotheken, werken volgens een ander systeem. De collectie van een artotheek bestaat niet uit werken uit de 'vrije markt', maar uit op grond van de Beeldende Kunstenaars Regeling door de gemeenten aangekocht werk. Het gevolg is dat in de artotheek in zijn meest zuivere vorm de kunstwerken alleen gehuurd, maar niet gekocht kunnen worden. In de praktijk is het onderscheid vaak minder scherp, en wordt in artotheken vaak ook werk uitgeleend (en verkocht) volgens het systeem van de 'SBK-centra'.

Enigszins gesimplificeerd kan worden gesteld, dat het naast elkaar bestaan van de 'SBK-centra' en de artotheken een weerspiegeling vormt van twee tegengestelde opvattingen over de relatie tussen beeldende kunst en markt, respectievelijk overheid. In de SBK-centra wordt uitgegaan van het primaat van de vrije markt. De uitleen van beeldende kunst dient hier om potentiële kopers op indringende wijze met deze kunst in aanraking te brengen om aldus de verkoop te stimuleren. De artotheken komen voort uit het standpunt dat blijvende overheidssteun voor een groot aantal kunstenaars in deze sector onontkoombaar is. In deze situatie beoogt de artotheek een voorziening te scheppen om het werk dat via de BKR 'uit de markt wordt genomen', via een andere wijze aan het publiek ter kennisname aan te bieden. Zoals reeds vermeld, blijken de verschillen tussen beide typen centra in de praktijk veelal minder groot dan de genoemde uitgangspunten zouden doen vermoeden. Als logisch uitvloeisel hiervan wordt thans gewerkt aan een fusie tussen beide verenigingen voor kunstuitleencentra.⁷¹ Dit geeft aanleiding tot de vraag in hoeverre het gerechtvaardigd is dat beide typen instellingen binnen één regio onafhankelijk naast elkaar blijven bestaan.

4.4.3 Samenhang

In §4.2.2 is reeds ingegaan op de verhouding tussen de beide typen gesubsidieerde kunstuitleencentra, de SBK-centra en de artotheken. Omdat geen gegevens beschikbaar zijn op grond waarvan de gebruikers van beide typen instellingen kunnen worden vergeleken, zijn nadere uitspraken over de overlap in het gebruik van beide typen instellingen niet mogelijk.

Wel zijn enige gegevens voorhanden over de overlap tussen lid zijn van een kunstuitleencentrum in het algemeen en het kopen van kunst in een galerie. Deze overlap blijkt groot. Terwijl 5% van de bevolking (18 jaar en ouder) wel eens beeldende kunst koopt, is 1% lid van een uitleencentrum, terwijl van de kunstenaars 37% ook kunst koopt.⁷² Deze overlap tussen kopen en lenen is niet het gevolg van de kennismaking met beeldende kunst door middel van het kunstuitleencentrum of de hieruit op den duur automatisch voortvloeiende koop. Uit onderzoek is gebleken dat een meerderheid van de nieuw ingeschreven leden van deze centra reeds vóór hun lidmaatschap

kunst kochten.⁷³ Voor het overige vertonen leden van kunstuitleencentra in sterke mate dezelfde kenmerken als kunstkopers (zie tabellen 3 en 9). De leden van beide groepen hebben doorgaans een zeer hoog opleidingsniveau, hetgeen over het algemeen ook zijn weerslag heeft op het beroeps- en inkomensniveau.

In het algemeen kan over de relatie tussen kunstuitleencentra en galleries worden gezegd dat kunstuitleencentra naar alle waarschijnlijkheid substituerend functioneren ten opzichte van de commerciële marktkanalen. Van sociale spreiding van het publiek of aanvulling van het aanbod kan nauwelijks worden gesproken.

Het verdient daarom aanbeveling om barrières tussen het circuit van de gesubsidieerde uitleencentra en dat van de galleries in de marktsector zoveel mogelijk weg te nemen, waar dit de verwerving van beeldende kunst door particulieren, en daarmee de inkomensvorming van beeldende kunstenaars kan bevorderen. Hierbij kan worden gedacht aan het vaak voorkomende probleem dat ontstaat bij huurkoopspartegoeden, wanneer de consument bij het uitleencentrum niets vindt waaraan deze het gevormde tegoed wil besteden. De Raad van de Kunst suggereerde onlangs om in deze gevallen de mogelijkheid te scheppen dit geld direct bij een kunstenaar of bij een galerie te besteden.⁷⁴ Ook een herinvoering van de Aankoop Subsidieregeling Kunstwerken (ASK), die thans door de minister van WVC wordt overwogen, zal ertoe bijdragen om onrechtvaardige verschillen in de positie van kunstuitleencentra en galleries weg te nemen.⁷⁵

Er kan tevens worden gesproken van overlap tussen de galleries en de gesubsidieerde sector (voornamelijk de musea) waar het gaat om het bezichtigen van kunst. Daarbij moet worden aangetekend dat deze overlap vooral de hedendaagse kunst betreft. Werk van oudere meesters wordt in galleries nauwelijks aangeboden.

Van de Nederlanders van 18 jaar en ouder komt 12% in de loop van een jaar in een kunstmuseum. Waarschijnlijk ten gevolge van het grotere aantal en daardoor betere spreiding is het aantal galeriebezoekers groter: 19% van dezelfde groep. Er is een zeer sterke overlap tussen het bezoek aan beide typen kunstinstellingen: van de galeriebezoekers is 38% in het afgelopen jaar tevens in een kunstmuseum geweest, van de museumbezoekers is 63% tevens galeriebezoeker.⁷⁶

Consequenties kunnen aan deze overlap nauwelijks worden verbonden. Substitutie doet zich waarschijnlijk zelden voor, eerder kan worden verwacht dat het gebruik van beide voorzieningen elkaar stimuleert.

4.5 Gesubsidieerde voorzieningen en cultuurspreiding

Nadat in de voorgaande paragrafen is nagegaan waar op het terrein van de cultuur overlap tussen de verschillende voorzieningen aanwezig is, wordt thans de aandacht gericht op de vraag, in hoeverre de gesubsidieerde voorzieningen zijn geslaagd in het licht van hun doelstellingen. In de inleiding is reeds aangegeven dat belangrijke doelstellingen die aan

cultuurbeleid ten grondslag liggen, buiten het kader van deze studie gelegen zijn. Het gaat hierbij om doelstellingen als de conservering van culturele objecten en het handhaven en bevorderen van de culturele traditie. Voor een beoordeling in termen van het project Inhoudelijke Samenhang leent zich slechts de doelstelling van cultuurspreiding. Alleen hier immers is het gebruik dat het publiek van culturele voorzieningen maakt een essentieel onderdeel van het overheidsbeleid. De navolgende paragraaf zal daarom aan deze doelstelling zijn gewijd. Het is na het voorgaande overbodig te benadrukken dat hiermee slechts een segment van het overheidsbeleid ten aanzien van cultuur aan de orde wordt gesteld.

Het cultuurspreidingsbeleid dat door de overheid is gevoerd, richtte zich op de spreiding van kunstgenot over de streken buiten de grote steden en het westen (regionale spreiding) en op cultuurparticipatie door de lagere sociale milieus (sociale spreiding).

Om uitspraken te kunnen doen over de gerealiseerde mate van cultuurspreiding zijn gegevens verzameld over het gebruik van elf van de belangrijkste culturele voorzieningen die door de overheid worden gestuurd (zie tabel 2).

Tabel 2 Aantal personen van 18 jaar en ouder, dat tussen oktober 1978 en september 1979 één of meer keer gebruik heeft gemaakt van de aangegeven culturele voorzieningen (in procenten)

Culturele voorziening	%
1 bezienswaardige gebouwen (zoals kastelen, dorpen, stadsdelen)	40
2 toneelvoorstellingen (gesubsidieerde, commerciële en amateuruitvoeringen)	23
3 concert voor klassieke muziek, opera of operette (gesubsidieerde, commerciële en amateuruitvoeringen)	13
4 ballet	3
5 mime	1
6 filmhuis/kijkhuis	.3
7 museum	25
8 artotheek of kunstuitleencentrum ¹	1
9 bibliotheek ¹	26
10 muziek-, ballet-, toneelschool of creativiteitscentrum ²	5
11 vorming buitenshuis (bijvoorbeeld volksuniversiteit, VOS-cursus, vormingscentrum, cursussen in het buurtwerk of de politieke partij)	7

Bron: Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

¹ Personen die een lidmaatschap bezitten.

² Personen die zijn ingeschreven.

Tabel 3 Gebruik van gesubsidieerde culturele voorzieningen (oktober 1978-oktober 1979) onder enige categorieën uit de bevolking, in verhoudingsgetallen ten opzichte van het steekproefgemiddelde (bevolking van 18 jaar en ouder, N=13211)

	culturele	
	1	2
steekproefgemiddelde (=100)	40	23
geslacht		
man	99	90
vrouw	101	109
burgerlijke staat/huishouden		
hoofd/partner volledig gezin (geen kind)	101	102
hoofd/partner volledig gezin (met kind)	102	92
hoofd éénoudergezin	81	96
weduwe/-naar of gescheiden (geen kind)	57	85
overig 18-34 jaar	111	133
overig 35 jaar en ouder	91	88
opleidingsniveau		
laag	62	62
midden	98	91
hoog	145	154
beroep/activiteit respondent		
handarbeider	81	62
lager employé	121	103
kleine zelfstandige	94	98
werkende gehuwde vrouw	122	133
thuiswonend kind, werkend	92	111
overig met beroep	142	134
uitkeringstrekker	80	71
gepensioneerd	66	68
scholier/student	145	171
huishouden	92	94
zonder werkkring	83	76
netto gezinsinkomen		
laag	61	70
midden	99	95
hoog	144	146
urbanisatiegraad		
grote steden	104	98
overige steden	101	89
forensengemeenten	112	110
overig platteland	92	104
landsdeel		
noord	89	128
oost	98	100
west	104	101
zuid	99	83

voorziening¹

3	4	5	6	7	8	9	10	11
13	3	1	3	25	1	26	5	7
88	72	70	112	97	107	81	53	83
112	128	128	88	102	93	119	145	116
106	112	72	90	97	124	88	102	74
94	65	77	63	96	80	102	82	109
108	98	157	101	89	221	90	84	146
125	123	28	41	80	79	70	34	63
84	177	227	275	124	97	139	197	133
162	152	182	65	111	143	53	49	61
57	33	29	44	54	35	53	48	45
75	64	60	86	88	67	95	100	89
178	219	228	178	167	214	160	158	175
33	33	33	88	69	28	46	33	55
107	80	60	111	112	135	85	82	147
96	52	54	80	87	101	47	39	45
133	157	177	97	124	197	136	189	156
61	59	156	180	95	55	93	142	123
169	172	137	132	152	233	129	83	130
65	111	133	110	72	110	68	56	94
104	37	20	33	73	58	70	23	34
131	379	335	391	187	83	252	308	138
98	86	73	53	88	60	107	111	95
85	60	144	231	94	204	87	116	115
61	81	85	95	65	54	64	66	71
85	75	84	97	96	77	98	93	94
182	205	199	120	159	173	149	158	155
122	169	124	145	114	148	97	88	107
95	95	115	86	105	126	108	118	103
117	117	105	82	114	113	122	117	111
81	49	71	85	82	45	88	90	89
76	49	64	88	87	74	105	96	87
95	85	141	90	99	76	102	95	101
116	131	93	111	111	140	107	105	106
85	78	98	91	85	42	82	97	95

Tabel 3 (vervolg)

	culturele	
	1	2
leeftijd		
18-24 jaar	108	119
25-34 jaar	108	105
35-54 jaar	109	107
55-64 jaar	96	86
65 jaar en ouder	61	66
burgerlijke staat		
ongetrouwd	113	127
getrouwd	100	94
weduwe/-naar	59	79
gescheiden	90	122
gescheiden van tafel en bed	58	87
kerkgenootschap		
Nederlands hervormd	96	100
gereformeerd	103	92
rooms katholiek	99	92
overig	105	105
geen (inclusief HV)	103	113

Bron: Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

¹ De cijfers waarmee de culturele voorzieningen worden aangegeven corresponderen met die in tabel 2.

In tabel 3 zijn de bezoekers van de onderscheiden voorzieningen uitgesplitst naar socio-economische categorieën. De tabel vermeldt de concentratiegetallen ten opzichte van het steekproefgemiddelde. Hoewel het publieksprofiel van de verschillende voorzieningen nuances laat zien, bestaat er veel overeenstemming in de hoofdcontouren:

- Het meest pregnant is de oververtegenwoordiging van welgestelde en hoog opgeleide milieus. Dit kenmerk komt tevens tot uitdrukking in de sterke representatie van studenten, hogere of vrije beroepen en de zwakke vertegenwoordiging van handarbeiders, kleine zelfstandigen en uitkeringstrekkers.
- Culturele voorzieningen appeleren daarnaast sterker aan jong volwassenen dan aan ouderen (met het concertpubliek als opvallende uitzondering). Ook dit gegeven hangt samen met de hoge concentratie van studerende respectievelijk ongehuwden onder het publiek en waarschijnlijk met de ondervertegenwoordiging van verweduwden en gepensioneerden.
- Culturele voorzieningen blijken vervolgens meer stedelingen respectievelijk op de steden georiënteerde personen (forensengemeenten) te trekken dan inwoners van plattelandsgemeenten. De hogere dichtheid van de voorzieningen in (ver)stedelijk(t)e gebieden zal hieraan niet vreemd zijn. Maar toch kan men stellen dat het gebruik van culturele voorzieningen - met uitzondering van het (amateur)toneel - deel uitmaakt van een urbane

voorziening¹

3	4	5	6	7	8	9	10	11
61	137	168	231	116	55	137	201	119
79	131	141	142	104	180	117	144	134
124	92	80	59	108	106	95	68	111
133	83	63	34	87	37	67	48	74
97	39	29	30	67	55	68	27	19
103	203	235	257	129	121	124	171	126
98	74	67	65	95	92	97	87	95
104	67	45	15	68	32	66	39	54
137	238	227	170	120	427	98	91	175
51	127	0	292	92	0	78	61	145
98	67	84	56	87	70	93	80	70
140	53	71	81	105	100	109	128	94
84	82	77	80	89	62	87	101	96
165	194	176	108	141	90	121	106	155
101	151	140	167	117	176	117	104	123

leefstijl. Ook op de indices van het westen ten opzichte van die van de andere landsdelen wijzen daarop.

- Verder valt op dat culturele voorzieningen relatief meer ongehuwde en gescheiden personen aanspreken dan gehuwden. Vervolgens trekken ze relatief veel publiek uit de kleinere levensbeschouwelijke richtingen en uit het niet-gelovige deel van de bevolking.
- Tot slot vertonen vrouwen een lichte oververtegenwoordiging onder het publiek van de meeste culturele voorzieningen ten opzichte van mannen.

Het feit dat het publiek van verschillende culturele voorzieningen een overeenkomstig profiel vertoont, wijst er reeds op dat sommige bevolkingscategorieën van veel voorzieningen gebruik maken. In tabel 4 wordt aangetoond dat de bevolkingscategorieën die per afzonderlijke voorziening veel gebruikers 'leveren', ook een relatief groot aantal personen herbergen, die van meer dan één voorziening gebruik maken. Dit beeld wordt gedeeltelijk vertroebeld, omdat de niet-gebruikers een relatief groot gewicht in de schaal leggen. Daarom is in tabel 5 afzonderlijk gekeken naar de gesommeerde score van de gebruikende personen. Daarbij is gelet op de categorieën die naar leeftijd en opleidingsniveau zijn onderverdeeld, omdat deze kenmerken verantwoordelijk zijn voor de grootste verschillen in het gebruik. Tabel 5 geeft echter eenzelfde beeld als tabel 4. Terwijl het aantal

verschillende culturele voorzieningen dat gebruikt is toeneemt naarmate het opleidingsniveau hoger is, is er een negatief verband tussen cumulatie in gebruik en leeftijd. Onder jongere gebruikers is het cumulatief gebruik van de verschillende voorzieningen dus hoger dan onder oudere gebruikersgroepen.

Tabel 4 Totaalscores van het gebruikte aantal voorzieningen, ¹ gemiddeld over bevolkingscategorieën

	gemiddeld aantal gebruikte culturele voorzieningen (AVO'79)
geslacht	
man	1,3
vrouw	1,6
burgerlijke staat/huishouden	
hoofd/partner volledig gezin (geen kind)	1,4
hoofd/partner volledig gezin (met kind)	1,4
hoofd éénoudergezin	1,4
weduwe/-naar of gescheiden (geen kind)	1,1
overig 18-34 jaar	1,9
overig 35 jaar en ouder	1,4
opleidingsniveau	
laag	0,8
midden	1,3
hoog	2,4
beroep/activiteit respondent	
handarbeider	0,9
lager employé	1,6
kleine zelfstandige	1,2
werkende gehuwde vrouw	1,9
thuiswonend kind, werkend	1,4
overig met beroep	2,1
uitkeringstrekker	1,1
gepensioneerd	1,0
scholier/student	2,8
huishouden	1,4
zonder werkkring	1,3
netto gezinsinkomen	
laag	1,0
midden	1,4
hoog	2,3
urbanisatiegraad	
grote steden	1,6
overige steden	1,5
forensengemeenten	1,7
overig platteland	1,3

Tabel 4 (vervolg)

	gemiddeld aantal gebruikte cul- turele voorzie- ningen (AVO '79)
landsdeel	
noord	1,4
oost	1,5
west	1,6
zuid	1,3
leeftijd	
18-24 jaar	1,8
25-34 jaar	1,6
35-54 jaar	1,5
55-64 jaar	1,3
65 jaar en ouder	0,9
burgerlijke staat	
ongehuwd	1,9
gehuwd	1,4
weduwe/-naar	1,0
gescheiden	1,3
gescheiden van tafel en bed	1,2
kerkgenootschap	
Nederlands hervormd	1,3
gereformeerd	1,5
rooms katholiek	1,3
overig	1,8
geen (inclusief HV)	1,7

¹ Hierbij is gelet op de somscore (tussen 0 en 11) van het gebruik of bezoek in de periode september 1978-september 1979 van de culturele voorzieningen uit tabel 1.

Hiervoor bleek dat culturele voorzieningen systematisch intensiever worden gebruikt door hooggeschoolden en/of personen met een stedelijke leefstijl dan door laaggeschoolden of personen die in plattelandsgebieden leven. Hoewel het aanbod kennelijk een selectieve aantrekkingskracht uitoefent op deze groepen, geven de overheidsdoelstellingen geen legitimatie voor dit resultaat.

De tabellen 4 en 5 laten er geen twijfel over bestaan dat het streven naar cultuurspreiding bij geen enkele van de relevante voorzieningen volledig is geslaagd. Zelfs voorzieningen die een uitdrukkelijke rol zijn toebedacht bij de 'opheffing van culturele achterstanden', zoals muziekscholen, creativiteitscentra, bibliotheken en vormingscentra, recrutereren hun publiek voornamelijk uit de hogere inkomens- en opleidingscategorieën. Het gebruik van gesubsidieerde cultuur en concentraties in die consumptie vallen dus allerminst te verklaren uit het feit dat de gebruikers financieel op overheidssteun zijn aangewezen. Ook de gedachte dat culturele voorzieningen

Tabel 5 Gebruikt aantal culturele voorzieningen door personen die tussen oktober 1978 en oktober 1979 tenminste één culturele voorziening gebruikt hebben, naar leeftijd en opleidingsniveau

	gemiddelde somscore
opleiding	
laag	1,8
midden	2,1
hoog	2,8
leeftijd	
18-24 jaar	2,4
25-34 jaar	2,3
35-55 jaar	2,3
55-64 jaar	2,2
65 jaar en ouder	1,9

Bron: Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

compensatie bieden voor culturele tekorten in de scholing en opvoeding, staat ver van de realiteit af. De omgekeerde stelling biedt, zoals onder andere De Jager, en recentelijk Ganzeboom⁷⁷ hebben aangetoond een betere verklaring: bezoek aan culturele instellingen komt het meest voor bij personen wier interesse reeds in het ouderlijk milieu werd aangekweekt. Ook dit inzicht staat dus haaks op officiële bedoelingen van de subsidiërende overheid. Meer in het algemeen kan men stellen dat het gezichtspunt van herverdeling c.q. compensatie van tekorten geen verklaring kan geven voor de wijze waarop culturele voorzieningen feitelijk worden gebruikt. De hiervoor gepresenteerde gegevens wijzen uit dat de gesubsidieerde culturele voorzieningen nog ver verwijderd zijn van de nagestreefde cultuurspreiding waar het gaat om de samenstelling van het publiek. Een positieve ontwikkeling voor de verbreiding van cultuur is wel dat het aantal gebruikers bij enkele voorzieningen aanzienlijk is toegenomen. Dit geldt met name voor de musea en de bibliotheken.

Het gebruik van openbare bibliotheken heeft in de afgelopen periode een grote bloei doorgemaakt, deels als reactie op de sterke uitbreiding van het bibliotheekwerk in de jaren zeventig. Tussen 1975 en 1983 groeide het aantal ingeschreven leden van 2,9 miljoen naar 4,2 miljoen.⁷⁸ Het deel van de bevolking (van 12 jaar en ouder) dat bij een bibliotheek is ingeschreven, steeg van 27 naar 37%.⁷⁹ Zoals opgemerkt in §4.2.1, kan het bibliotheekwezen echter zeker niet uitsluitend als culturele voorziening worden beschouwd. De uitleen van non-fictie en amusementslectuur zonder literaire pretentie maakt haar werkterrein veel breder. Het huidige bibliotheekbeleid maakt dan ook geen deel uit van het cultuurbeleid.

Ook musea bieden meer dan kunst. Zoals genoemd in 4.4.1 vormen de musea voor beeldende kunst zelfs slechts een minderheid van het totaal. Anders dan bij de bibliotheken is bij de kunstmusea in de samenstelling van de collectie wel vastgehouden aan artistieke kwaliteitsstandaarden. De

toename in het bezoek is hier vooral gestimuleerd door een meer op het publiek gerichte presentatie. Het aantal geregistreerde museumbezoeken nam tussen 1970 en 1982 toe met 88%, een aanzienlijke stijging, ook als rekening wordt gehouden met de toename van het aantal musea in deze periode (62%).⁸⁰ Indien wordt gekeken naar het aantal personen dat wel eens een museum bezoekt, valt op dat de aanwas zich vrijwel geheel bevindt onder de minder frequente bezoekers. Zo nam tussen 1975 en 1980 het aantal personen dat wel eens naar een museum of andere instelling voor beeldende kunst gaat, toe van 44% naar 49% (personen van 12 jaar en ouder), maar in beide jaren bracht slechts 4% een dergelijk bezoek tenminste eenmaal per maand.⁸¹ Bezien over een langere periode blijkt het aantal regelmatige museumbezoekers zelfs te zijn afgenomen (tabel 6). Deze ontwikkeling is tegengesteld aan hetgeen alleen reeds op grond van het gestegen opleidingsniveau moest worden verwacht. Er zijn de afgelopen decennia immers meer personen gekomen met een relatief hoge opleiding, vanouds de laag die de meest frequente cultuurparticipanten voortbracht.

Tabel 6 Vergelijking van deelnamecijfers aan musea-, toneel- en concertbezoek uit 1962 en 1979 (bevolking van 12 jaar en ouder)

	een of meer bezoeken in de afgelopen drie maanden aan:
najaar 1962	N=3.110
museum	12%
uitvoering door beroeps- toneel	10%
concert door beroepsorkest of -koor	7%

	een of meer bezoeken per drie maanden tussen oktober 1978 en september 1979
najaar 1978	N=15.214
verschillende, nader ge- specificieerde soorten musea in Nederland	8%
toneelvoorstellingen (be- roeps en amateur)	5%
concert van klassieke mu- ziek, opera of operette (beroeps en amateur)	3%

Bron: - CBS, Vrijtijdsbesteding in Nederland 1962-1963, deel I, Zeist 1964
- Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

Indien rekening wordt gehouden met het gestegen opleidingsniveau is de teruggang in het meer regelmatige bezoek dus nog aanzienlijk sterker. Hetzelfde geldt overigens in nog veel sterkere mate voor het bezoek aan toneelvoorstellingen en aan concerten van klassieke muziek (tabel 7).

Tabel 7 Publieksomvang uit verschillende opleidingsgroepen bij museum-, toneel- en concertbezoek in 1962 en 1979, in procenten van de gehele steekproef (niet-schoolgaande personen uit de bevolking van 12 jaar en ouder)¹

	1962	1979	
		verwachting bij ongewijzigd beleid ²	waargenomen
museumbezoek			
opleidingsniveau			
laag	3,2	2,0	0,9
uitgebreid lager	5,7	5,7	2,0
middelbaar en hoger	2,5	7,3	5,1
totaal	11,4	15,0	8,0
toneelbezoek			
opleidingsniveau			
laag	2,7	1,7	0,7
uitgebreid lager	4,8	4,8	1,3
middelbaar en hoger	2,1	6,1	3,0
totaal	9,6	12,6	5,0
concertbezoek			
opleidingsniveau			
laag	2,1	1,4	0,4
uitgebreid lager	2,7	2,7	0,7
middelbaar en hoger	1,9	5,5	1,9
totaal	6,7	9,6	3,0

Bron: - CBS, Vrijtijdsbesteding in Nederland 1962-1963, deel I, Zeist 1964

- Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

¹ Als deelnemers zijn gerekend zij die de afgelopen drie maanden (1962) of per drie maanden (1979) één of meer bezoeken hebben gebracht.

² Verwachte publieksomvang bij gelijkblijvende participatie per opleidingsniveau (deelnomecijfers uit 1962 gecorrigeerd voor verschuiving in opleidingsniveau in 1979).

De sterke stijging van de deelname aan voortgezet onderwijs tijdens afgelopen decennia heeft dus niet geleid tot een omvangrijker deelname aan instellingen, die vanouds binnen de intellectuele interessesfeer liggen. Vooral de verminderde belangstelling onder publieksgroepen met een hogere opleiding lijkt te wijzen op een verbroken relatie tussen sociale stijging en de toetreding tot de intellectuele leefstijl. Een belangrijke oorzaak hiervoor lijkt de meer heterogene samenstelling van de groep die na de oorlog intellectuele functies kwam bezetten. De toestroming van jongeren uit middelbare en lagere milieus naar hoger onderwijs ging daarbij niet samen met een algemene overname van de traditioneel intellectuele leefstijl. Verschillende elementen uit hun milieu van herkomst zijn meegezogen in de opwaartse mobiliteit. Op deze wijze zijn verschillende cultuurelementen die vroeger in intellectuele kringen onkies waren, cultureel gepromoveerd. Deze ontwikkeling, die overigens niet uniek is in de geschiedenis, heeft ondermijnd gewerkt voor de gedachte van cultuurspreiding. Deze immers heeft enige koersvastheid nodig, niet alleen om uit te dragen wat goede kwaliteit heeft, maar ook om te kunnen verwijzen naar de inferieure aspecten op de markt voor cultuur en ontspanningsartikelen. Terwijl het de opvoedende instanties ontbrak aan duidelijke richtlijnen omtrent bepaalde cultuuruitingen, heeft de overheid in haar beleid grotendeels verzuimd gebruik te maken van kanalen voor cultuurspreiding die de meeste kansen boden om brede lagen van de bevolking te bereiken. Belangrijker dan alle tot dusver genoemde vormen van cultuurparticipatie buitenshuis, is immers de omvang van de deelname aan het culturele leven vanuit de huiskamer door middel van televisie, radio, grammofoonplaat, enzovoort. De kennisname van muziek, film en ander drama via deze kanalen overtreft die van de cultuurconsumptie buitenshuis vele malen (zie tabel 8). Dit wijst erop dat er een belangrijke cultuurspreiding buiten de officiële cultuurspreidingspolitiek heeft plaatsgevonden. Veel elementen uit het officieel gewaardeerde cultuurpatroon hebben hun weg gevonden naar een groter publiek, maar nauwelijks in de vorm die de overheid heeft gestimuleerd: meer via commerciële kanalen dan via gesubsidieerde instellingen. Deze

Tabel 8 Deelname aan zaal- en thuisconsumptie van de verschillende cultuurproducten, eenmaal per maand of vaker, 1983 (in procenten van de bevolking, 12 jaar en ouder)

kijken naar televisie-uitzendingen van bioscoopfilms	60
bioscoopbezoek	5
bezoek filmhuis	1
klassieke muziek via radio of televisie-uitzendingen	22
klassieke muziek via eigen platen of cassettes	40
bezoek klassiek concert, opera, operette	1

Bron: Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1983

gesubsidieerde instellingen hebben dus de aansluiting bij de cultuurspreiding gemist, en zijn, zelfs nog in sterkere mate dan voorheen, een aanvullende rol op het marktaanbod blijven vervullen.

Het resultaat hiervan is dat een beperkte groep Nederlanders, voor een groot deel behorend tot de bovenlaag van de samenleving, voor haar ontplooiing gebruik maakt van gesubsidieerde culturele voorzieningen. De overheidssteun hieraan heeft voornamelijk ten doel een gevarieerde kunstbeoefening mogelijk te blijven maken. Op grond hiervan kan de vraag worden gesteld of, mede gezien het hoge welvaartsniveau van vele gebruikers van gesubsidieerde cultuurvoorzieningen, geen productie op een meer kostendekkende basis mogelijk zou zijn. Hierdoor zou met dezelfde financiële ruimte een verdere verrijking van het kunstleven mogelijk kunnen worden.

Tabel 9 Gebruik van enkele culturele voorzieningen in de marktsector (oktober 1978-oktober 1979) onder enige categorieën uit de bevolking, in verhoudingsgetallen ten opzichte van het steekproefgemiddelde (bevolking van 18 jaar en ouder, N=13211)

	bioscoop
steekproefgemiddelde (=100)	43
geslacht	
man	104
vrouw	96
burgerlijke staat/huishouden	
hoofd/partner volledig gezin (geen kind)	87
hoofd/partner volledig gezin (met kind)	90
hoofd éénoudergezin	84
weduwe/-naar of gescheiden (geen kind)	39
overig 18-34 jaar	195
overig 35 jaar en ouder	61
opleidingsniveau	
laag	51
midden	109
hoog	144
beroep/activiteit respondent	
handarbeider	90
lager employé	118
kleine zelfstandige	84
werkende gehuwde vrouw	138
thuiswonend kind, werkend	185
overig met beroep	128
uitkeringstrekker	77
gepensioneerd	24
scholier/student	206
huishouden	72
zonder werkkring	77

boek kopen	beeldend kunst kopen	galerie bezoeken	concert populaire muziek, pop, jazz, musical
53	5	19	13
95	110	91	112
104	91	109	89
97	129	105	88
100	98	96	64
99	71	105	75
70	58	67	29
118	63	114	294
94	138	105	37
59	30	53	40
102	70	90	101
144	215	165	166
73	41	66	67
114	106	110	124
81	146	77	78
130	183	137	119
111	39	85	236
136	252	156	124
86	71	89	86
64	58	63	12
130	85	152	384
94	65	92	52
81	99	82	139

Tabel 9 (vervolg)

	bioscoop
netto gezinsinkomen	
laag	66
midden	104
hoog	135
urbanisatiegraad	
grote steden	109
overige steden	103
forensengemeenten	114
overig platteland	86
landsdeel	
noord	87
oost	89
west	110
zuid	95
leeftijd	
18-24 jaar	194
25-34 jaar	138
35-54 jaar	82
55-64 jaar	41
65 jaar en ouder	20
burgerlijke staat	
ongetrouwd	173
getrouwd	87
weduwe/-naar	33
gescheiden	125
gescheiden van tafel en bed	123
kerkgenootschap	
Nederlands hervormd	78
gereformeerd	90
rooms katholiek	99
overig	93
geen (inclusief HV)	124

Bron: Aanvullend voorzieningengebruiksonderzoek 1979

boek kopen	beeldend kunst kopen	galerie bezoeken	concert muziek, musical	populaire pop, jazz,
68	33	55	71	
103	69	96	100	
139	275	164	138	
106	132	108	116	
101	96	108	99	
111	107	120	109	
91	78	82	86	
91	49	78	76	
96	68	95	104	
109	122	101	101	
90	108	113	107	
121	59	104	269	
126	139	113	120	
95	117	111	67	
80	88	93	32	
59	51	55	12	
118	91	124	253	
98	106	97	67	
65	34	58	20	
120	181	141	136	
107	0	103	79	
92	56	77	77	
112	77	86	81	
90	93	103	96	
124	131	114	77	
112	147	116	134	

NOTEN BIJ HOOFDSTUK 4

- ¹ *Statistisch Zakboek. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1983, p.115 (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ² *Speurwerk boeken omnibus 1983. Amsterdam, 1984, p.9 (Stichting Speurwerk betreffende het Boek).*
- ³ *Statistiek van de Openbare Bibliotheken 1980. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.24 (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ⁴ *Oplage documentatie 1980. Deel 1: omroepprogrammabladen, opinieweekbladen, publiekstijdschriften. Amsterdam: NOTU, 1980.*
- ⁵ *Opgave van gesubsidieerde literaire tijdschriften verstrekt door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Oplagecijfers afkomstig uit: Handboek van de Nederlandse pers en publiciteit 1983. Schiedam: Nijgh, 1983.*
- ⁶ *Leesportefeuille-uitgevers voelden zich onderkend. In: Adformatie (1981) 8 oktober (p.4).*
- ⁷ *Deze subparagraaf is grotendeels ontleend aan: Knulst, W.P. Mediabeleid en cultuurbeleid. Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.43-45 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.10).*
- ⁸ *Memorie van Toelichting bij ontwerp van wet op het openbaar bibliotheekwerk. Tweede Kamer, zittingsjaar 1971/1972, 11953.*
- ⁹ *Memorie van Antwoord bij wet op het openbaar bibliotheekwerk. Tweede Kamer, zittingsjaar 1973/1974, 11953.*
- ¹⁰ - *Kraaijeveld-Wouters, J.G. Toespraak staatssecretaris Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk te Zaandam. In: Bibliotheek en Samenleving 9 (1981) nr.6 (p.188-189).*
- *Roer, F.A. van de. Vijf jaar bibliotheekwet. In: Economisch Statistische Berichten (1980) 16 april (p.432-438).*
- ¹¹ *Gegevens, gebaseerd op begrotingscijfers, beschikbaar gesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek (voorlopige cijfers).*
- ¹² *Knulst, Wim, en Leo Schoonderwoerd. Waar blijft de tijd. Onderzoek naar de tijdbesteding van Nederlanders. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1983, p.273 (Sociaal en Cultureel Planbureau; Sociaal en Culturele Studie nr.4).*
- ¹³ *Gegevens verkregen van het Centraal Bureau voor de Statistiek.*
- ¹⁴ *Cijfers afkomstig uit Aanvullend VoorzieningsgebruiksOnderzoek 1979.*
- ¹⁵ *Gegevens, afkomstig uit onderzoek bibliotheek Baarn, verstrekt door Nederlands Bibliotheek en Lectoriumcentrum.*
- ¹⁶ *Zie noot 2.*
- ¹⁷ *Kijken en luisteren 1981/1982. Hilversum, 1983, p.94 Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek).*
- ¹⁸ *Zie noot 17, p.89.*
- ¹⁹ *Bioscoopfilms op de Nederlandse televisie 1983. Hilversum, 1984 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek).*
- ²⁰ *Zie noot 1, p.112.*

- 21 *Sociaal en Cultureel Rapport 1978. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1978, p.126 (Sociaal en Cultureel Planbureau).*
- 22 *Jaarverslag 1982. Amsterdam, 1983, p.23, 29 (Nederlandse Bioscoopbond).*
- 23 *Gegevens verstrekt door de Nederlandse Bioscoopbond.*
- 24 *Zie noot 14.*
- 25 *Berg, H.O. van den. Filmhuizen in Nederland. Amsterdam: Cenario, 1983, p.20.*
- 26 *Zie noot 14.*
- 27 *Zie noot 1.*
- 28 *Beleidsnota inzake wetgeving welzijn, volksgezondheid en cultuur. Rijswijk, 26 september 1983 (ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur).*
- 29 *Eindrapport aan de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 2 mei 1984. (Commissie landelijk toneelbestel (Commissie de Boer))*
- 30 *Verslag van de Werkgroep Samenwerking film en televisie. Rijswijk, 1982 (ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk).*
- 31 *Medianota. Tweede Kamer, zittingsjaar 1982/1983, 18035, nr.1, p.11-12.*
- 32 *Zie noot 25.*
- 33 *Zie noot 14.*
- 34 *Zie noot 25.*
- 35 *Skoop-enquête Nederlands bioscooppublik. In: Skoop 20 (1984) 1-2 (p.88).*
- 36 *Jong, G. de. Film en fonds. Rijswijk, 1980, p.80 (ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk).*
- 37 *Zie noot 22, p.29.*
- 38 *Zie noot 36, p.84.*
- 39 *Zie noot 31, p.11.*
- 40 *Zie noot 17, p.97.*
- 41 *Gegevens afkomstig uit Tijdbestedingsonderzoek 1980.*
- 42 *Cijferschrift 1983. Hilversum, 1984, p.4 (NVPI).*
- 43 *Zie noot 13.*
- 44 *In 1979 werden nog 53 miljoen platen en cassettes verkocht, en 3 miljoen uitgeleend via bibliotheken.*
- 45 *Zie noot 1, p.112.*
- 46 *Berg, H.O. van den. Kamermuziek in Nederland. Rijswijk, 1979, p. 34 (ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk).*
- 47 *Schatting op basis van Aanvullend VoorzieningengebruiksOnderzoek 1979.*
- 48 *Zie noot 1, p.112.*
- 49 *Zie noot 31.*
- 50 *Zie noot 13.*
- 51 *Etherpiraten in Nedcrland. 's-Gravcnhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.19-21 (Intomart B.V.; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.6).*
- 52 *Bibliotheekonderzoek 1984. Amsterdam: Stichting Speurwerk, 1984, tabel 27 (Nederlands Instituut voor de Publieke Opinie en het Marktonderzoek).*
- 53 *Memorie van Toelichting Rijksbegroting ministerie van Cultuur, Recreatie*

- en Maatschappelijk werk. Tweede Kamer, zittingsjaar 1982/1983, 17600 QVI, nr.2, p.46.
- 54 Hilversum 4, deel V: samenvatting en evaluatie. Hilversum, 1977 (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk en luisteronderzoek).
- 55 Zie noot 17, p.89.
- 56 Zie noot 54.
- 57 Er werden in 1980 27 miljoen langspeelplaten verkocht, waarvan 12,6% van de geldwaarde op rekening kwam van klassieke lp's.
Bron: Kamermuziek. Amsterdam, 1981 (NVPI).
- 58 Valkman, O. Muziek en publiek in 1980. In: Klankbord (1981) 29 (p.7).
- 59 Valkman, O., en T. Jansen. Muziek en publiek. Amsterdam, 1975, p.59 (Dr. E. Boekmanstichting).
- Latere bevindingen zijn hiermee in overeenstemming: zie noot 55, p.3.
- 60 Discussienota A. Een mogelijk toekomstig beleid ten aanzien van de beeldende kunst. Rijswijk, 1983, p.7 (ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur).
- 61 Musea 1982; enkele voorlopige uitkomsten. In: Sociaal Cultureel Kwartaalbericht 6 (1984) 1 (p.81).
- 62 Muskens, G., J. van Poppel. De vrije markt voor beeldende kunstenaars. Tilburg: 1983 (IVA) p.6,10.
- 63 Kunstuitleen, bouwstenen voor te voeren beleid. Leiden, 1983, p.38 (Stichting Research voor Beleid).
- 64 Zie noot 63, p.121, 122.
- 65 Zie noot 63, p.119.
- 66 Zie noot 62.
- 67 Musica: kosten en financiering 1979 en 1980. In: Sociaal Cultureel Kwartaalbericht 5 (1983) 1 (p.81) (Centraal Bureau voor de Statistiek).
- 68 Nota Naar een nieuw muscumbeleid. Tweede Kamer, zittingsjaar 1976/1977, 14290, nrs.1-2, p.11 e.v.
- 69 Onderzoek kunstuitleen. Interimverslag onderzoekjaar 1982. Leiden, 1983, p.104 (Stichting Research voor Beleid).
- 70 Zie noot 63, p.5, 6.
- 71 Advies onderzoek kunstuitleen aan de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. 's-Gravenhage, 1 mei 1984 (Raad voor de Kunst).
- 72 Zie noot 13.
- 73 Welters, L.A., C. Eykman. Huren van kunst. Het gebruik van kunstuitleencentra. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1978, p.18 (ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk).
- 74 Zie noot 71.
- 75 Zie noot 60.
- 76 Zie noot 13.
- 77 Jager, H. de. Cultuuroverdracht en concertbezoek. Leiden: Stenfert Kroese, 1967.
Ganzeboom, H.B.G. Cultuur en informatieverwerking. Utrecht, 1984, p.126 e.v.
- 78 Zie noot 3.

Cijfer 1983 verstrekt door Centraal Bureau voor de Statistiek.

- ⁷⁹ *Gegevens afkomstig uit Tijdbestedingsonderzoek 1975, respectievelijk Aanvullend VoorzieningengebruiksOnderzoek 1983.*
- ⁸⁰ *Sociaal Cultureel Kwartaalbericht 6 (1984) 1 (p.83-84) (Centraal Bureau voor de Statistiek).*
- ⁸¹ *Sociaal en Cultureel Rapport 1982. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, p.146 (Sociaal en Cultureel Planbureau)*

HOOFDSTUK 5 SAMENHANG IN DE OVERHEIDSZORG VOOR INFORMATIE EN CULTUUR¹

In deze studie is nagegaan in hoeverre de gesubsidieerde voorzieningen op het terrein van cultuur en informatie beantwoorden aan hetgeen de overheid hiermee beoogt. Tevens is ingegaan op het voorkomen van overlap tussen de verschillende voorzieningen op dit terrein. Er zal hier niet in detail worden geresumeerd welke bevindingen ten aanzien van de genoemde vragen zijn opgedaan. Hiervoor wordt verwezen naar de voorgaande hoofdstukken en naar de bijlage. Op deze plaats wordt een meer algemene beschouwing gegeven over de samenhang in het beleid ten aanzien van cultuur en informatie.

De belangrijkste bevindingen ten aanzien van deze terreinen zijn de volgende:

- Bij de zorg voor omroep en pers staat de politieke-staatskundige betekenis voorop. Het persbeleid is zelfs geheel geconcentreerd op persorganen die zich voornamelijk bezighouden met informatie en opinievorming op dit gebied. Anders dan bij de pers valt de recreatieve, culturele of educatieve taak bij de omroep wel onder de overheidsaandacht. Uit de wetgeving en het overheidshandelen blijkt echter dat de zorg voor die omroepfuncties als een afgeleide wordt beschouwd van die voor de levensbeschouwelijke of politieke diversiteit.
- Bij pers en omroep richt de overheid zich primair op het instandhouden van een pluriform bestel, waarbij zij zich uit ontzag voor een vrije meningsuiting bij voorkeur niet inlaat met de kwaliteit van het gebodene. Het gaat hier om de zorg voor een bestel waarbinnen informatie en cultuuruitingen van geheel verschillend allooi worden gepresenteerd; nieuwsanalyse en 'human interest', kunst en showbusiness. Ook bij het bibliotheekbeleid richt de bemoeiing zich in hoofdzaak op het voorzieningensstelsel en niet op de kwaliteit van de aangeboden cultuurproducten. De rechtstreekse overheidssubsidie aan het bibliotheekwerk stimuleert het gehele aanbod, zodat de overheid in feite zowel de verspreiding van cultureel waardevolle als die van populaire uitingen steunt. Hierdoor is de overheid, nauwer dan bij het omroepbeleid, betrokken bij de kwaliteit van de dienstverlening. Overigens verleent de Wet op het Openbare Bibliotheekwerk de overheid (tot nu toe onbenutte) bevoegdheden om regels over de kwaliteit van het aanbod vast te stellen.
- De zorg voor culturele zaken raakt, noch direct, noch indirect het gehele spectrum van cultuuruitingen. Het voorwerp van zorg wordt vooral bij het kunstbeleid op kwaliteitsgronden geselecteerd. Kunstbeleid en de zorg voor musea zijn volgens de doelstellingen beide gericht op de instandhouding van culturele waarden, maar bij musea valt daaronder een veel uiteenlopende soort artefacten dan bij kunstbeleid.
- Binnen het kunstbeleid is de zorg voor de film praktisch het enige onderdeel dat zowel de populaire als artistieke produkties stimuleert. Het beleid voor theater, muziek en letteren concentreert zich op uitingen die volgens artistieke tradities worden voortgebracht. De instrumentatie van dit kunstbeleid verschilt onderling. De podiumkunsten worden overwegend

uit overheidsuitgaven gefinancierd terwijl de literatuur zich hoofdzakelijk zelf bedruipt.

- Hoewel de doelstellingen een algemene zorg voor waardevolle culturele uitingen suggereren, bemoeit het cultuurbeleid zich niet met alle - in publiksaantallen uitgedrukt zelfs niet de belangrijkste - distributiekanaalen waarlangs waardevolle cultuuruitingen het publiek bereiken. Kunstbeleid stimuleert vooral de productie; bij de podiumkunsten zelfs vrijwel alleen de productie van zaaluitvoeringen. Hoewel de overheid via bibliotheken en omroep betrokken is bij machtige verspreidingskanalen voor cultuur, vormt de cultuurspreiding bij omroep noch bij bibliotheekbeleid een zaak waar veel aandacht naar uitgaat. Binnen het ministerie van WVC staat omroep- en bibliotheekbeleid geheel los van het beleid voor culturele zaken. Het kunstbeleid bemoeit zich nauwelijks of niet met het marktsegment van geluids- of beeldopnamen van kunstuitingen.

Het geheel overziende, kan worden vastgesteld dat voor het overheidsbeleid op dit terrein twee basisprincipes gelden, namelijk die van organisatie van het gehele aanbod en die van aanvulling van de markt, waarbij alleen wordt gesteund wat niet in staat is zich op eigen kracht te handhaven. Men kan zich afvragen of als sturingsprincipe voor het overheidsbeleid een gerichte steun aan belangrijk geachte aspecten uit het aanbod niet rationeler is dan de organisatie van het gehele aanbod, zoals bij omroep en openbare bibliotheken geschiedt. Rechtstreekse steun aan het aanbod van merit-goods zoals cultuur, educatie of minderheidsinteresses in het algemeen, biedt compensatie voor de middelpuntzoekende krachten die het marktmechanisme teweeg brengt.

Daar staat tegenover dat specifieke steun voor een fractie van het gehele aanbod niet automatisch gunstige gevolgen heeft voor de evenwichtigheid van het totale aanbod. Op het gebied van muziek- en theatervoorzieningen is soms van het tegendeel sprake, zoals aan de orde kwam in § 4.2.2 en §4.3.2. Dit resultaat hangt natuurlijk niet alleen af van het gekozen beheersprincipe. Autonome ontwikkelingen in het culturele leven zijn hierbij ook van invloed geweest. Ook de omvang van de steun, dat wil zeggen de mate waarin gesubsidieerde instellingen ongevoelig zijn gemaakt voor bewegingen op de markt, is van belang voor de mogelijke uitwerking van het beleid. Indien de gezamenlijke overheden 80% of meer van de totale kosten van een voorziening financieren, zoals bij podiumkunsten niet ongebruikelijk is, zijn economische prikkels tot verruiming van het publieksbereik praktisch afwezig.

Op het gebied van de pers, waar evenzeer een deel van het aanbod wordt gesteund, doet zich een andere situatie voor. Kredietfaciliteiten of subsidies aan een persorgaan, dat een bepaalde signatuur vertegenwoordigt, zorgen ervoor dat de bestaande pluriformiteit van de dag- en weekbladmarkt in stand wordt gehouden. Dit resultaat was ook de bedoeling van de specifieke steun. De steunmaatregelen worden in de regel verstrekt indien er een redelijk uitzicht bestaat op een sluitende exploitatie in de toekomst en bovendien in een zodanige vorm - kredietfaciliteiten in plaats van exploitatiesubsidies - dat gesteunde persorganen in tegenstelling tot

gesubsidieerde kunstinstituten financieel sterk afhankelijk blijven van de sympathie van hun publiek.

Het beheersprincipe ten aanzien van omroep of bibliotheekwerk is niet gericht op deelmarkten maar op de organisatie van een volledig aanbodpakket. Het geeft geen steun aan krachten die de richting van marktsegmentering of specialisatie opwerken. Omroeporganisaties zijn tot uitzendingen gemachtigd op voorwaarde dat zij een volledig programmapakket gaan verzorgen. Een bibliotheekinstelling dient zich in het algemeen te richten op culturele behoeften die binnen haar verzorgingsgebied leven. Aangezien verschillende omroeporganisaties een levensbeschouwelijke of politieke richting voorstaan, is er bij die omroeporganisatie een natuurlijke drijfveer aanwezig om zich te profileren in het informatieve c.q. opiniërende programmadeel. Voor de verzorging van amusement-, cultuur- of educatieve aspecten is die prikkel tot profilering c.q. specialisatie minder vanzelfsprekend. Toch is hier circa 60% van de zendtijd op televisie en 75% van de kijktijd door het publiek mee gemoeid.²

Er is een aantal redenen, waarom specialisatie op of perfectionering van afzonderlijke programmacategorieën in de omroep weinig ruimte krijgt. In de eerste plaats staat het volledige programmavoorschrift specialisme in de weg. Omroeporganisaties die zich voornamelijk geroepen voelen om een overtuiging uit te dragen, zijn genoodzaakt mede amusement en cultuur te verzorgen, terwijl omroeporganisaties wier ambitie vooral ligt bij de verzorging van populaire programma's toch ook informatieve of culturele programma's moeten aanbieden. In de tweede plaats zijn omroepen met een omvangrijke omroepaak sterk aangewezen op producties uit het buitenland. Ideële omroepen kopen televisiefilms of -series, maar ook hun quiz- en showformules, vaak bij de (inter)nationale cultuurindustrie, die in het algemeen niet volgens de ideële richtingen van het Nederlandse bestel produceert.³ In de derde plaats heeft de in de wet vastgelegde verbinding tussen zendtijd en ledenaanhang c.q. abonneebestand, grote omroeporganisaties geprikkeld tot een werving van sympathisanten, ook buiten de oorspronkelijke gezindte. In de wandeling spreekt men hierbij wel van een populariteitsslag in de verstrooiende programmagedeelten.⁴ Deze concurrentie staat ook haaks op specialisatie of profilering, omdat men zich daarmee uit de markt zou prijzen. Zoals in 3.3 reeds aan de orde kwam, zullen in de toekomst wellicht de voorwaarden voor verscheidenheid in opiniëring anders moeten worden georganiseerd dan voor een gevarieerd aanbod van cultuur en amusement. De grote ruimte die bibliotheken is gelaten met betrekking tot het aanbod van diensten, is in de meeste gevallen ook benut voor de opbouw van een zo breed en gevarieerd mogelijke lectuurvoorziening zodat aan uiteenlopende interesses van het publiek kan worden voldaan. De rijksoverheid stelt zich zelfs op het standpunt, dat het bibliotheekwerk te weinig selectief is bij zijn aanbod. Het zou zich te veel op het terrein van amusement begeven en zich te weinig specialiseren op informatieve en educatieve diensten.⁵ Deze discussie hierover wijst erop dat het beheerssysteem weinig sturingsmogelijkheden biedt.

Bibliotheken bereiken thans geen doorsnee uit de bevolking. Personen uit de hogere sociale milieus zijn oververtegenwoordigd onder het publiek van bibliotheken, maar bibliotheken zijn tot nu toe niet geneigd om zich sterker op minderheidsinteresses te specialiseren. Het beheersprincipe ten aanzien van omroep of bibliotheek genereert dus in het algemeen geen deelmarkten of een verdoorgevoerde specialisering in de dienstverlening.

Ondanks de kanttekeningen die ook in deze studie bij dit principe zijn geplaatst, mogen de positieve aspecten van dit sturingsprincipe niet worden onderschat. Men kan hiervoor het beeld van de specialiteitenzaak tegenover het warenhuis te hulp roepen. De kans dat een klant met weinig uitgesproken voorkeur een specialiteitenwinkel binnenstapt, is veel kleiner dan dat hij een warenhuis betreedt en daarbij zijn oog laat vallen op een artikel dat aanvankelijk buiten zijn interessesfeer lag.

Het uiteindelijke educatieve rendement van een algemeen aanbodpakket mag overigens evenmin worden overdreven. Het is bekend dat kennisname - of de perceptie - van televisieprogramma's veeleer leidt tot een bevestiging van bestaande voorkeuren dan tot wijziging daarvan. Daar staat echter tegenover dat instellingen die op specialistische wijze of met uitgesproken bedoelingen informatie, educatie of cultuur verzorgen, om dezelfde redenen een selectief publiek recruterend en wel hoofdzakelijk uit de publieksgroepen die reeds van het belang van zo'n specialisme waren overtuigd. Per saldo lijkt het educatieve rendement van de warenhuisformule - in een bepaalde vorm ook wel bekend als de 'sandwich-formule'⁶ - groter dan dat van de specialiteitenformule, omdat het publieksbereik omvangrijker is.

Naast (bescheiden) positieve effecten op het interessepatroon van de gebruikers, biedt de warenhuisformule ook grotere kansen op onderlinge beïnvloeding van verschillende soorten aanbod op de markt dan het opereren op specialistische deelmarkten. De kansen voor doorstroming van bepaalde nieuwe inzichten binnen afdelingen van één organisatie of tussen partijen die zich op één publieksmarkt hebben begeven, moeten immers hoger worden aangeslagen dan die tussen geheel onafhankelijke en op afzonderlijke deelmarkten opererende instellingen. Tenslotte werkt niet alleen de omvang maar ook de sociale breedte van het publieksbereik, met name bij de televisie, in het voordeel van de warenhuis- en niet van de specialistische formule. De televisie-omroepen bereiken in verhouding tot andere voorzieningen op het gebied van informatie of cultuur een vrij heterogeen publiek naar sociale samenstelling.

Het zou dan ook ernstige aanbeveling verdienen om een koppeling tot stand te brengen tussen deze 'brede' voorzieningen en cultuurpolitieke overwegingen. In de voorgaande hoofdstukken zijn hiertoe enkele aanbevelingen gedaan en enkele reeds in gang zijnde ontwikkelingen genoemd.

Tenslotte worden enige kanttekeningen gemaakt bij de nieuwe ontwikkelingen op mediagebied. Technische ontwikkelingen maken een (nog) grotere differentiatie in media- of distributiekanaal voor informatie- en

cultuuruitingen mogelijk. Daarbij valt te verwachten, dat de keuze van het medium of het verspreidingskanaal in de toekomst steeds nauwkeuriger kan worden afgestemd op de aard van de boodschap en de omvang of lokatie van de te bereiken publieksgroep. Hoewel de markt voor gedrukte media en geluidsdragers een zeer gedifferentieerd aanbod heeft opgeleverd, valt te betwijfelen of de toekomstige markt voor abonnee-televisie, videocassettes of beeldplaat, als gevolg van de veel hogere produktiekosten van de programmatuur, een even gedifferentieerd aanbod te zien zal geven. Minderheidsinteresses zullen voorlopig weinig aan hun trekken kunnen komen.

Een en ander vraagt om een cultuurpolitiek, waarbij de pluriformiteit van het aanbod meer vanuit het gezichtspunt van de gebruiker wordt gezien. Voor de consument lijkt het relevanter dat pluriformiteit of waardevolle uitingen beschermd worden binnen de totale stroom van informatie en cultuur die hem bereikt dan binnen enige afzonderlijke media of verspreidingskanalen, zoals nu het geval is. Dit zou betekenen dat de overheid het zwaartepunt van cultuurpolitiek verschuift van media, instellingen of verspreidingskanalen naar waardevolle inhoud in het communicatieproces.

Noch een beleid ter bevordering van pluriformiteit, noch een systematisch opgezette cultuurspreiding zal daarbij om de elektronische media heen kunnen.

NOTEN BIJ HOOFDSTUK 5

- ¹ *De tekst van dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel ontleend aan: Knulst, W.P. Mediabeleid en cultuurbeleid. Een studie over de samenhang tussen de twee beleidsvelden. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1982, hoofdstukken 3, 7 en 9 (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, voorstudies en achtergronden mediabeleid nr.10).*
- ² *Kijken en luisteren. Hilversum, diverse jaren (Nederlandse Omroep Stichting, afdeling kijk- en luisteronderzoek).*
- ³ *Vasterman, P. Televisie-amusement, een spel zonder grenzen. In: J. Bardoel en J. Bierhoff (red.). Media in Nederland, deel I. Amsterdam: Van Gennep, 1981, p.50-74.*
- ⁴ *Bardoel, J., e.a. Marges in de media. Baarn: Het Wereldvenster, 1975, p.52-65.*
- ⁵ *Kraaijeveld-Wouters, J.G. Toespraak staatssecretaris Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk te Zaandam. In: Bibliotheek en Samenleving 9 (1981) 6 (p.188-189).*
- ⁶ *Bardoel, J. Tv-informatie. De wereld dichtbij en toch veraf. In: J. Bardoel en J. Bierhoff, o.c., p.83.*

BIJLAGE

Overzicht van voorzieningen

De volgende voorzieningen:

- radio en televisie;
- dagbladpers en tijdschriften;
- boekenvoorzieningen, waaronder met name de openbare bibliotheken.

De overige voorzieningen op het terrein van:

- lectuur;
- drama;
- muziek;
- beeldende kunst (waaronder musea).

Doeleinden en hun realisatie

Als doeleinden van het gehele beleidsterrein van informatie en cultuur werden geïdentificeerd: 'bescherming van de vrije circulatie van ideeën en meningen'. Voor het mediabeleid: 'het handhaven van de pluriformiteit', en van het cultuurbeleid: 'bescherming en bevordering van bepaalde kwalitatief hooggeschatte cultuuruitingen', 'bescherming van specifiek Nederlandse cultuuruitingen' en 'volksontwikkeling en cultuurspreiding'. Van de openbare bibliotheken eveneens 'volksontwikkeling en cultuurspreiding'. Het verschijnsel doet zich voor, dat *als geheel beschouwd*, deze doelstellingen bevredigend worden gerealiseerd, echter voor een belangrijk deel 'buiten verantwoordelijkheid van de sector om'. Dit geldt met name voor de doelstelling 'volksontwikkeling en cultuurspreiding', waarvan de realisatie slechts ten dele binnen het cultuurbeleid (met name de musea), maar die in verregaande mate via de massamedia, de commerciële sector en de bibliotheek is bereikt. Hiermee is een mogelijkheid aangegeven van samenwerking die, indien bewust en systematisch nagestreefd, tot verdere resultaten kan leiden. De pluriformiteit van ideeën en meningen lijkt met succes gehandhaafd. In hoeverre het overheidsbeleid hieraan debet is, valt achteraf moeilijk uit te maken. Er zijn echter redenen om aan te nemen dat dit mede van invloed is geweest. Met betrekking tot het omroepstelsel kan worden betwijfeld of dit beleid bestand zal zijn tegen zich reeds aftekenende ontwikkelingen in de publieke smaak en voorkeur, en tegen op handen zijnde technische ontwikkelingen.

Overlap en substitutiemogelijkheden

- Tussen de openbare bibliotheek en de boekhandel bestaat een overlapping van functies: zij bestrijken ongeveer dezelfde publieksgroep en komen aan ongeveer dezelfde interesse tegemoet. Naarmate de bibliotheek minder selectief is in zijn boekenbezit (en er is een tendens in die richting), is die overlapping groter. Boven de boekhandel heeft de bibliotheek het

voordeel dat hij een breder assortiment heeft, op kleinere plaatsen beter bereikbaar is en uiteraard goedkoper is.

- Overlap treedt ook op tussen filmhuis en bioscoop, tussen film en televisie, tussen muziekkuitvoeringen, platen en de radio. Substitutie heeft hier voor een deel al plaatsgevonden, zodat men van een voorlopig evenwicht kan spreken. Behalve in het geval van het filmhuis, zijn eventuele maatregelen om deze situatie te veranderen, mogelijk noch wenselijk.
- In het algemeen kan over de relatie tussen kunstuitlencentra en galleries worden gezegd, dat kunstuitlencentra naar alle waarschijnlijkheid substituerend functioneren ten opzichte van de commerciële marktkanalen. Van cultuurspreiding of marktaanvulling kan nauwelijks worden gesproken; zowel de gebruikers als het aanbod vertonen in hoge mate identieke kenmerken. Er kan tevens worden gesproken van overlap tussen de galleries en de gesubsidieerde sector (voornamelijk de musea) waar het gaat om het bezichtigen van kunst. Daarbij moet worden aangetekend dat deze overlap vooral de hedendaagse kunst betreft. Werk van oudere meesters wordt in galleries nauwelijks aangeboden. Consequenties kunnen aan deze overlap nauwelijks worden verbonden. Substitutie doet zich waarschijnlijk zelden voor, eerder kan worden verwacht dat het gebruik van beide voorzieningen elkaar stimuleert.

Integratie, ideaalsituatie en aanbevelingen

Twee verschillende beleidsuitgangspunten lijken op het hier bestreken terrein van kracht te zijn:

- beleid dat zich op het gehele aanbodpakket richt (gematerialiseerd bijvoorbeeld in het omroepbestel), hetgeen in de praktijk leidt tot het aanbod van een breed assortiment;
- beleid dat zich richt op een beperkt aantal geselecteerde kwaliteitsuitingen (zoals het kunstbeleid), waarmee zo'n beleid de functie verwerft van marktaanvulling, van garantie daar waar culturele uitingen van kwaliteit in de marktverhoudingen ten onder zou gaan.

Men kan zich afvragen of als sturingsprincipe voor het overheidsbeleid een gerichte steun aan belangrijk geachte aspecten uit het aanbod niet rationeler is dan de organisatie van het gehele aanbod, zoals bij omroep en openbare bibliotheken geschiedt. Rechtstreekse steun aan het aanbod van merit-goods zoals cultuur, educatie of minderheidsinteresse in het algemeen, biedt compensatie voor de middelpuntzoekende krachten die het marktmechanisme teweeg brengt. Daar staat tegenover dat specifieke steun voor een fractie van het gehele aanbod niet automatisch gunstige gevolgen heeft voor de evenwichtigheid van het totale aanbod. Dit resultaat hangt natuurlijk niet alleen af van het gekozen beheersprincipe.

Behalve deze algemene aanbeveling, is nog een aantal kleinere suggesties te doen.

- In ieder geval zou een intensievere vorm van samenwerking aanbeveling

verdienen tussen activiteiten in het kader van het kunstbeleid en de massamedia. Dit geldt voor het gesubsidieerd theater en de televisie, die op het ogenblik ver uit elkaar zijn gegroeid. De aanbeveling kan ook toegespitst worden op de verhouding tussen de produktie van (Nederlandse) speelfilms en de televisie: samenwerking, onder meer gesteund door een gedeeltelijke pooling van fondsen van omroeporganisaties, kan ook hier tot goede resultaten leiden. In het algemeen geldt dat de mogelijkheden van een machtig medium als televisie voor cultuurpolitieke doeleinden, nog onderbenut zijn. In de toekomst kunnen ook nieuwe audiovisuele media als de videoband grote mogelijkheden openen voor een fijnmazige verspreiding van hoogwaardig cultureel aanbod.

- De marktaanvullende rol van het filmhuis zou weer versterkt moeten worden.
- Hetzelfde geldt voor de openbare bibliotheek, hetgeen neerkomt op een hernieuwde concentratie op het produkt dat niet of moeilijk bij de boekhandel te verkrijgen is, evenals een concentratie op het kwaliteitsprodukt.

Publikaties

- Sociaal en Cultureel Rapport 1974 (eveneens verschenen in het Engels)
Sociaal en Cultureel Rapport 1976 (eveneens verschenen in het Engels*
en het Frans)
- * Sociaal en Cultureel Rapport 1978 (eveneens verschenen in het Engels)
 - ** Sociaal en Cultureel Rapport 1980. ISBN90-12-03059-5 (eveneens verschenen in het Engels ISBN90-12-03498-1). Prijs f35,-
 - ** Sociaal en Cultureel Rapport 1982. ISBN90-12-04012-4 (eveneens verschenen in het Engels). Prijs f39,-
 - ** Sociaal en Cultureel Rapport 1984. ISBN90-12-040727-4. Prijs f42,50
-
- * Planning in de Bondsrepubliek Duitsland. Een bespreking van enkele belangrijke ontwikkelingen sedert 1967 (1978)
Planning in Frankrijk (1979)
De individuele waardering van overheidsuitgaven (1980)
 - ** Experimentele welzijnsplanning; interim-rapport (1981).
ISBN90-12-03334-9. Prijs f35,-
 - *** Kansen voor welzijnsplanning (1984). ISBN90-346-0235-4 Prijs f10,-
 - * Onderzoek naar achtergronden bij wettelijke maatregelen betreffende politieke participatie (1977)
Woonsubsidies in het licht van de welvaartseconomie (1981)
 - * De kwartaire sector, de relatie tussen sectorale ontwikkelingen economische groei (1982)
- Inhoudelijke samenhangen welzijnsterrein (i.s.m. de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid:
- ** Deel I. Een beleidskader voor hoofdlijnen en prioriteiten (1983)
ISBN90-12-04321-2. Prijs f36,-
 - * Deel II. Voortgangsverslag van het onderzoek
-
- *** Over voorzieningengebruik en personeel in de kwartaire sector 1983-1987 (i.s.m. het ministerie van Binnenlandse Zaken):
Eindrapport van de commissie Harmonisatie ramingen kwartaire sector.
ISBN90-346-0192-7. Prijs f12,50
Technisch rapport bij het eindrapport van de commissie Harmonisatie ramingen kwartaire sector. ISBN90-346-0193-5. Prijs f5,-

Project personeelsvoorziening kwartaire sector:

- * De kwartaire sector in cijfers, 1975. Bulletin no. 1 (1979)
De kwartaire sector in de jaren tachtig. Bulletin no. 2 (1980).
ISBN90-12-03094-3. Prijs *f*25,-
- *** Arbeidsaanbod ten behoeve van de kwartaire sector in de jaren tachtig.
Bulletin no. 3 (1982). ISBN90-346-0042-4. Prijs *f*10,-
Overaanbod en vraag in de kwartaire sector. Bulletin no. 4 (1982)
ISBN90-346-0046-7. Prijs *f*5,-
Arbeidsvraag en arbeidsaanbod in de gezondheidszorg op lange termijn.
Bulletin no. 5 (1984) ISBN90-346-0272-9. Prijs *f*15,-

Sociaal en culturele studies:

- 1** Profijt van de overheid in 1977 (1981) ISBN90-12-03369-1. Prijs *f*45,-
- 2** Inkomen en rondkomen (1981) ISBN90-12-03750-6. Prijs *f*29,-
- 3** De sociale atlas van de vrouw 1983 (1983) ISBN90-12-04436-7. Prijs
*f*30,-
- 4** Waar blijft de tijd (1983). ISBN90-12-04437-5 Prijs *f*30,-

Elders verschenen studies:

- ** Mediagebruik bij verruiming van het aanbod
Uitgave: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1982)
ISBN90-12-03957-6. Prijs *f*27,50
- ** Mediabeleid en cultuurbeleid; een studie over de samenhang tussen de
twee beleidsvelden
Uitgave: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (1982)
ISBN90-12-04016-7. Prijs *f*25,-

S.C.P.-cahiers:

- 1* De sociale en culturele situatie in het Noorden van Nederland. Een secundaire analyse van het Leefsituatie-onderzoek + bijlagen (1975)
- 2* Ontwikkelingslijnen leerlingen en onderwijzend personeel tot 2000 (herziene versie, 1978)
- 3* Leeftijdstructuur bevolking en rijksoverheid- en sociale verzekeringsuitgaven 1975-2000 (1975)
- 4* Manpowerplanning voor de bejaardenzorg (1976)
- 5 Raming van aanbod van en vraag naar abiturienten van enkele sociaal-pedagogische opleidingen (1976)
- 6 Heterogene groepen op de Middenschool: een middel tot gelijkheid van kansen? (1976)
- 7* Naar sociale indicatoren op het terrein van de volksgezondheid (1976)
- 8* Autogebruiksbeperking: mogelijkheden en aanvaardbaarheid (1976)
- 9* Voorlopige rangorde van gemeenten naar 'sociale achterstand' (1977)
- 10* 'Een week tijd' rapport van een onderzoek naar de tijds- besteding van de Nederlandse bevolking in oktober 1975 (1977)
- 11* Sociale atlas van de vrouw (1977)
- 12* Profijt van de overheid (1977)
- 13* Satisfactie en leefsituatie (1978)
- 14* Sociale achterstanden in wijken en gemeenten (1980)
- 15* Geïntegreerd sociaal beleid? Samenvatting van een oriënterend onderzoek naar integratie bij de beleidsvorming m.b.t. bejaarden en werkende jongeren (1979)
- 16 Sociale indicatoren, een bewuste keuze? (1979)
- 17 Over dagelijkse problemen en gebeurtenissen (1979)
- 18* De structuur van het educatieve beleidsveld; een inventarisatie van organisaties (1979)
- 19 Bevolkingsprognose allochtonen in Nederland; deel I. Turken en Marokkanen (1980)
- 20* Jeugdwerkloosheid: achtergronden en mogelijke ontwikkeling (1980)
- 21 Planning in Zweden (1981)
- 22* Allochtonen; huisvesting en spreiding (1981) (herziene versie 1981)
- 23* De structuur van het beleidsveld zorg; een inventarisatie van organisaties + (losse) bijlagen (1981)
- 24 Dienstverlening en gezondheidszorg; een modelmatig vooronderzoek (1981).
- 25* Planvorming kwartaire sector (1981).

- =====
- * niet meer voorradig; te leen bij de bibliotheek van het SCP, tel. 070-949330.
 - ** verkrijgbaar bij de Staatsuitgeverij, Den Haag, tel. 070-789418.
 - *** verkrijgbaar bij het Distributiecentrum Overheidspublicaties, Den Haag, tel. 070-789527.

De hieronder vermelde S.C.P.-cahiers zijn uitsluitend te bestellen door vooruitbetaling op: giro 751, t.n.v. Distributiecentrum Overheidspublicaties, postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage, onder vermelding van het ISBN-nummer.

- 26 Zorgen voor later; desiderata voor een toekomstig ouderenbeleid (1981)
ISBN90-346-0014-9. Prijs f5,-
- 27 Arbeidsplaatsenplannen of arbeidsplaatsen plannen? (1981)
ISBN90-346-0015-7. Prijs f5,-
- 28 Bevolkingsprognose allochtonen in Nederland; deel II. Surinamers en Antillianen (1982). ISBN90-346-0017-3. Prijs f5,-
- 29 Maatschappelijke aspecten van de financiering van de volkshuisvesting (1982)
ISBN90-346-0041-6. Prijs f5,-
- 30 Een algemene arbeidsduurverkorting met tien procent; enkele gevolgen voor inkomens, collectieve uitgaven en werkgelegenheid (1982)
ISBN90-346-0049-1. Prijs f5,-
- 31 Hoe verder?; advies over de nota 'verder na de basisschool'. (1982)
ISBN90-346-0055-6. Prijs f5,-
- 32 Planning van educatieve voorzieningen (1982) ISBN90-346-0076-9. Prijs f5,-
- 33 Zuinig met recht (1982) ISBN90-346-0077-7. Prijs f10,-
- 34 Ontwikkelingslijnen leerlingen en onderwijzend personeel tot 2000 (1982)
ISBN90-346-0074-2. Prijs f5,-
- 35 Bevolkingsprognose allochtonen in Nederland; Turken en Marokkanen herziene versie 1982 (1982) ISBN90-346-0078-5. Prijs f5,-
- 36 De voorzieningsituatie van de kleine plattelandskernen in Nederland (1983)
ISBN90-346-0157-9. Prijs f10,-
- 37 Vooroordeel tegenover etnische minderheden (1983) ISBN90-346-0199-4.
Prijs f10,-
- 38 Collectieve uitgaven en demografische ontwikkeling, 1970-2030 (1984)
ISBN90-346-0239-7. Prijs f10,-
- 39 Kosten en financiering van bejaardenvoorzieningen, 1981-1991 (1984)
ISBN90-346-0269-9. Prijs f10,-
- 40 Woonuitgaven 1980-2000; een analyse van mogelijke ontwikkelingen (1984) ISBN90-346-0334-2. Prijs f10,-
- 41 Sociale en Culturele Verkenningen 1985; proefnummer (1984)
ISBN90-346-0345-8. Prijs f10,-

De hieronder vermelde publikaties in de serie Stukwerk zijn gratis te verkrijgen bij het SCP, tel. 070-949330.

- 1* Korter werken in de kwartaire sector (1983)
- 2 Samenhangen in de zorg voor ouderen (1983).
- 3 Profijtbeleid van de overheid (1983).
- 4 Werkprogramma 1982-1983 (1983).
- 5 Regeerakkoord en kwartaire sector (1983).
- 6 Voorspellingen voor het voorzieningenniveau in nieuwbouwwijken (1983).
- 7 Schoolkeuzemotieven en meningen over onderwijs (1983).
- 8* Sociale werkvoorziening: voor wie? (1983).
- 9 Kinderen met problemen; extra zorg in het onderwijs (1983).
- 10 Koppeling van databestanden (1983).
- 11 Planning van het openbare bibliotheekwerk (1983).
- 12 Van school naar werk (1983).
- 13 Opvattingen van werklozen 1974-1982 (1983).
- 14* Tijdsbesteding en overheidsbeleid (1984).
- 15 De arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden (1984)
- 16 Enige ontwikkelingen in vakantiebesteding (1984)
- 17 Samenhang in de zorg voor geestelijk gehandicapten (1984)
- 18 Werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden vergeleken (1984)
- 19 Samenhang bij kunstzinnige vorming (1984)
- 20 Samenhang van sportvoorzieningen (1984)
- 21 Enkele gevolgen van de stelselherziening sociale zekerheid (1984)
- 22 Samenhang in de overheidszorg voor informatie en cultuur (1984)
- 23 Samenhang in de schoolgezondheidszorg (1984)
- 24 De prijs van avondonderwijs (1984)

De Bibliotheek
in Utrecht
Kunstedijk

Ganzenmarkt 6
3512 GD Utrecht
Tel 030-33 23 28
Fax 030-33 40 18

Bibliotheek / Projectenbank